

INDICE

	<i>Nota editoriale / Publisher's note</i>	p. 8
	Frontespizio e dediche	p. 9
I	Dissertationis Constitutio	p. 12
II	Commoda nostrae studiorum Rationis ab Instrumentis Scientiarum	p. 13
III	Novae Criticae incommoda	p. 15
IV	Incommoda Methodi Geometricae in Physicam importatae	p. 17
V	De Analysi	p. 19
VI	Quae Rei Medicae nostra studiorum ratio gignat incommoda	p. 20
VII	Incommoda, quae morali civilique doctrinae et eloquentiae nostra studiorum ratio affert a fine	p. 22
VIII	De Re Poëtica	p. 25
IX	De christiana Theologia	p. 27
X	Incommoda artium de argumentis prudentiae redactarum	p. 28
XI	De Iurisprudencia	p. 28
XII	De Optimis Artificum exemplis	p. 37
XIII	De Typis literaris	p. 38
XIV	De Universitatibus Studiorum	p. 39
XV	Dissertationis Conclusio	p. 41

NOTA EDITORIALE

Mancava tra le edizioni digitali delle opere vichiane proposte dall'ISPF una versione in modo testo, facilmente ricercabile e utilizzabile, del *De ratione*. Questa viene ad integrare l'anastatica dell'edizione originale (Neapoli, typis Felicis Mosca, 1709), pubblicata nel numero 2007/1 del nostro *Laboratorio* e oggi accessibile all'indirizzo www.ispf-lab.cnr.it/article/Testi_Opere_Deratione. Per agevolare il riscontro con l'originale – interessante anche per la disposizione delle postille – il testo riporta in blu l'impaginazione di tale edizione; in rosso sono indicate invece le corrispondenze con la più recente edizione latino/italiana dell'opera (G. Vico, *De nostri temporis studiorum ratione / Sul metodo degli studi del nostro tempo*, a cura di A. Suggi, con un saggio di M. Sanna, Pisa, ETS, 2010). L'eventuale esponente “p” dopo il numero indica che il salto pagina ha luogo all'interno della parola precedente: abbiamo preferito non inserire interruzioni nelle singole parole per non pregiudicare le funzioni di ricerca. Le postille in margine all'originale sono raccolte in corsivo all'inizio di ciascun paragrafo, seguendo la suddivisione data dai curatori in G. Vico, *Le orazioni inaugurali. Il De italarum sapientia e le polemiche*, a cura di G. Gentile e F. Nicolini, Bari, Laterza, 1914. Le postille inserite in maiuscolo nell'originale sono adoperate nell'indice come titoli dei paragrafi.

PUBLISHER'S NOTE

Among the digital editions of Vico's works proposed by the ISPF it has been lacking until now an easily searchable working text version of the *De ratione*. The present one integrates the facsimile of the 1709 edition (Neapoli, typis Felicis Mosca) published in the issue 2007/1 of our *Laboratorio* and currently accessible at the URL http://www.ispf-lab.cnr.it/article/Testi_Opere_Deratione. In order to facilitate the comparison with the original – which is interesting also for the position of the *marginalia* – the blue numbering refers to the pages of that edition, while the red numbering matches the layout of the latest Latin/Italian edition of this work (G. Vico, *De nostri temporis studiorum ratione / Sul metodo degli studi del nostro tempo*, a cura di A. Suggi, con un saggio di M. Sanna, Pisa, ETS, 2010). A superscript “p” after the number indicates that the page break occurs within the previous word: we preferred not to include breaks inside the single words not to affect the research functions. The *marginalia* of the original are collected in italics at the beginning of each paragraph, according to the structure suggested by the editors in G. Vico, *Le orazioni inaugurali. Il De italarum sapientia e le polemiche*, ed. by G. Gentile and F. Nicolini, Bari, Laterza, 1914. The *marginalia* in capital letters in the original have been used in our content index as titles for the paragraphs.

/1/

DE NOSTRI TEMPORIS
STUDIORUM RATIONE

DISSERTATIO

A JOH. BAPTISTA A VICO
NEAPOLITANO

Eloquentiae Professore Regio

*In Regia Regni Neap. Academia
XV Kal. Nov. Anno MDCCVIII*

A D

Literarum studiosam Juventutem
solenniter habita

DEINDE AUCTA

/2/

/3/

CAROLO AUSTRIO
TERTIO EIUS NOMINIS
HISPAN. ET NEAP.
POTENTISSIMO REGI
QUOD
SERIE
MAXIMARUM RERUM
TERRA MARIQ, GESTARUM
REGNUM NEAP. RECIPERARIT
CUIUS
AUSTRII PRINCIPES
EAM ESSE FORMAM
VOLUERUNT
UT
SAPIENTIAE STUDIIS
ET IN HAC CIVITATE
ET IN UNIVERSA MONARCHIA /4/
HONORES
MAXIMI AMPLISSIMIQUE
PATERENT
REGIA HUIUS REGNI ACADEMIA
STUDIORUM INAUSPICATIONEM
CIRCUMAGENTIS ANNI MDCCVIII
GRATI ANIMI ET OBSEQUII ERGO
D. D.

/5/

AD
 VINCENTIUM GRIMANUM
 S.R.E. Cardinalem Amplissimum
Et Excellentissimum
 REGNI NEAPOLITANI
 PRO
 CAROLO AUSTRIO
 Tertio eius nominis Rege
 Moderatorem
 OFFICIUM.

Cum sacri iuris sit, VINCENTI GRIMANE, cardinalis amplissime, res, haud consecratas haberi, quae non /6/ sunt rite per pontifices dedicatae; cumque regia haec regni Neapolitani academia studiorum huius anni inauspicationem CAROLO TERTIO AUSTRIO, Hispaniarum nostroque potentissimo regi, vovisset; et religio esset, tamquam profanos adire principem, qui et sua regis vi sacer et regiarum virtutum, quae eum exornant, divinis prope honoribus dignus est; diligentissimis tecum precibus egit, ut qui cum nostra omnium felicitate in hoc regno moderando tanti regis sacra, iustitiam, fidem concordiamque tueris, tua praesentia et auctoritate hoc votum suum quam sollemnissime exolverent /7^p/. Existimasti tuum haec castissima sapientiae desideria rata facere: quando in ea republica natus es, quae sapientissimis institutis fundata, cum omnes orbis terrarum omnis memoriae respublicas aequabili statu imperii devicisset, temporum aeternitati videtur condita, iis maioribus ortus, qui talem tantamque rempublicam sapientissimis consiliis domi militiaeque illustrarunt; ea demum sapientia praeditus, ut tua unius mens ingentes valeat exercitus quo debita CAROLO regna paret, universos senatus quo parta conservet. Esset modo, ut tibi tantae dignationis gratias cum tuis laudibus admixtas ageremus /8^p/; sed grates te dignae tua ipsius aeterna sunt benefacta, ut tunc te pro dignitate laudari existimas, cum quisque nostrum, te moderatore, suum sedulo obeat munus. Itaque, quando per tuam sapientiam licet, ad hos sapientiae novitios orationem convertam.

/9/

DISSERTATIO

|22|

I

Dissertationis constitutio.

Dissertationis argumentum. In hac dissertatione, non scientiae, sed studiorum rationes, nostra et antiquorum, comparantur. Omnis studiorum ratio quibus rebus contineatur. Disserendorum oeconomia. Nova scientia instrumenta. Nova studiorum adiumenta. Hodie qui studiorum finis?

Franciscus Baco in aureo *De augmentis scientiarum* libello novas artes, scientiasque, praeter quas hactenus habemus, et quas habemus, quatenus oporteret perducere, indicat, ut humana sapientia omnino perficeretur. Sed dum *novum Scientiarum* retegit *Orbem*, novo magis, quam nostro Terrarum Orbe se dignum probat. Etenim eius vasta desideria adeo humanam industriam exuperant, |24| ut potius quid nobis ad absolutissimam Sapientiam necessario desit, quam quod suppleri possit, ostendisse videatur. Idque puto factum, ut solet, quod qui summa tenent, ingentia, atque infinita desiderent. Itaque talis in re literaria *Verulamius* egit, quales in rebus publicis /10^p/ maximorum potentes Imperiorum, qui summam in humanum genus potentiam adepti, ingentes suas opes in ipsam rerum naturam vexare, et sternere saxa maria, velificare montes, aliaque per naturam vetita irrita tamen conati sunt. Enimvero omne, quod homini scire datur, ut et ipse homo, finitum, et imperfectum. Quod si nostra cum antiquis tempora comparemus, reique literariae utrinque pensemus utilitates, et damna; eadem nobis ratio cum priscis fortasse constiterit. Multa enim nobis detecta, antiquis penitus ignorata: et multa antiquis gnara, nobis prorsus incognita: complures nobis sunt facultates, ut in alio literarum genere proficiamus; complures illis, ut in alio, fuere: illi toti in aliquibus artibus excolendis, quas nos fere negligimus; nos in quibusdam, quas illi plane contempserunt /11^p/: multae illis commode unitae doctrinae, quas nos discerpsimus; et aliquot nobis, quas illi incommoda divisas tractarunt: tandem non paucae duntaxat speciem mutarunt, et nomen. Quae mihi res argumentum apud vos, Ingenui Adolescentes, disserendum praebuerunt: *Utra studiorum ratio rectior, meliorque; nostrane, an antiquorum?* In quo edisserendo commoda, incommodaque utriusque ad exemplum conferemus: et quae nostra incommoda vitari, et qua ratione possint: quae autem non possint, cum quibus antiquorum incommodis compensentur. Res nova est, ni fallor; sed tam scitu necessaria, |26| ut mirum, quod nova sit. Invidiam declinaverim, si me non tam nostra, vel antiquorum incommoda reprehendere, quam utriusque aetatis commoda componere velle existimetis. Vestra /12/ causa est: ne si plus quam antiqui aliis in partibus scitis, aliis minus sciatis: sed habeatis rationem, qua plus quam antiqui in ipsa summa scire possitis: et quae nostrae studiorum Rationis incommoda vitari non possunt, incommodorum antiquae memores aequo animo perferatis.

Et quo rem facilius intelligere totam possitis, illud internoscatis oportet; me non heic scientias scientiis, artesque artibus nostras, et antiquorum comparare:

sed quid nostra studiorum ratio antiquam vincit; ecquid ab ea vincitur, et quo pacto, ne vincatur, disserere. Quare novae artes, scientiaeque, et nova inventa a novis sciendi instrumentis, adiumentisque, si non separanda, distinguenda sunt tamen: illa namque studiorum materies est; haec via, et ratio, proprium nostrae Dissertationis argumentum. /13/

Studiorum enim ratio tribus omnino rebus omnis contineri videtur; instrumentis, adiumentis, et fine. Instrumenta enim ordinem complectuntur: nam qui instructus ad aliquam artem, scientiamque addiscendam accedit; rite, et ordine accedit. |28| Instrumenta autem praeceunt: adiumenta comitantur: finis vero, quamquam sequitur, ad eum tamen studiosi et a principio, et per omnem studiorum rationem spectare debent. Pro hoc item ordine nostram Dissertationem dispensemus, ut primo de Instrumentis, tum de Adiumentis nostrae studiorum Rationis disseramus. De Fine autem, quia per eam, uti sanguis per totum corpus, diffunditur; quemadmodum sanguinis motus, ubi sensibiliores arteriae sunt, observatur; ita, inquam, de nostrae studiorum Rationis Fine, ubi is magis emineat, disputabimus. /14/

Nova autem scientiarum Instrumenta alia et ipsa scientiae sunt, alia artes, alia mera artis opera, vel naturae. Omnium scientiarum, artiumque commune Instrumentum est nova Critica; Geometriae Analysis; Physicae haec ipsa Geometria, eiusque Methodus, ex nova fortasse Mechanica: Medicinae Instrumentum est Chemica, et ex ea nata Spargirica; Anatomiae microscopium; telescopium Astronomiae; Geographiae denique polaris lapidis urna. In novis autem Adiumentis numero Artes de compluribus rerum argumentis, quae antiquitus prudentiae committebantur, redactas; optimorum Copiam exemplorum, Typos literarios, et studiorum Universitates constitutas. Finis autem omnium studiorum unus hodie spectatur, unus colitur, unus ab omnibus celebratur, Veritas. Quarum rerum omnium /15/ sive facilitatem, sive utilitatem, dignitatemque spectetis; nostra studiorum Ratio omni procul dubio antiqua rector esse, meliorque videatur. |30|

II

Commoda nostrae studiorum Rationis ab instrumentis scientiarum.

Criticae. Analysis. Methodi geometricae in physicam inductae. Chemicarum in medicinam inventae. Spargiricarum. Chemicarum in physicam importatae, et mechanicarum in medicinam. Microscopii. Telescopii. Nauticae urnae. Nostrae geometriae, et physicae in mechanicam illatarum. A novis studiorum adiumentis. Artium de prudentiae rebus redactarum. Optimorum artium exemplorum. Typorum literariorum. Universitatum studiorum. A studiorum fine.

Etenim Critica id nobis dat primum verum, de quo, vel cum dubitas, certus fias; et quo omnem prorsus Academiam Novam profligasse existimatur. Analysis autem mira methodi facilitate problemata geometrica antiquis insoluta dissolvit. Et antiqui geometria, et mechanica, tanquam physicae instrumentis usi sunt; non perpetuo tamen: nostri iisdem et perpetuo, et melioribus. Nam geometriam analysi explicatiorem, et mechanicam, novamne, nostrae disputationis non est; novis certe, et ingeniosissimis inventis auctam adhibent

Duces: et, ne ab iis unquam in tenebricoso naturae itinere deserantur, methodum geometricam in physicam importarunt /16^p/, qua veluti Ariadneo aliquo filo alligati, institutum peragunt iter: et causas, quibus haec admirabilis Mundi machina a Deo Opt. Max. constructa est, non iam tentabundi physici, sed velut immensi alicuius operis architecti describunt. Chemica antiquis prorsus incognita, quibus adiumentis instruit Medicinam? quae chemicorum phaenomenon similitudine apposita, [32] quamplurimas humani corporis functiones, et morbos nedum coniicit, oculis plane cernit. Certe Spargirica, eius soboles desiderabatur antiquis: nos eorum voti compotes facti sumus. Et Chemica a quibusdam in physicam invecata est: uti et a quibusdam Mechanica in Medicinam. Et Chemico-physica nonnulla meteora, aliaque naturae opera manu pene facit: Mechanico autem Medicina per machinae momenta humani corporis describit morbos /17^p/, et curat. At Anatome praeter sanguinis circumitum, nervorum originem, et innumeros succos, vasa, ductusque humani corporis, per quae iam praestabat antiquae; microscopii praesidio glandium miliarium, minutorumque viscerum, plantarum, bombicis, insectorumque, et praecipue ad generationem planissime perspiciendam, ovi incubati descriptionem, quae omnia antiquorum oculos effugerunt, luculenter illustrat. Et Astronomia, telescopio adiuta, nova sydera, multas Solis, easque variantes maculas, et erronum phases observat: quae res detectae complura Ptolemaici de Universo systematis vicia detexerunt. Antiqui ultra Oceanum alias esse terras tamquam vates per incerta divinabantur; nos vero nauticae urnae usu reteximus: et geographia mirum quantum illustrata! Quis credat, homines hodie /18/ non solum cum Sole universum Terrarum Orbem ambire, sed ultra Solis vias egredi posse, minori temporis spacio, quam quo Sol ipse intra eas suum conficiat cursum. A Geometria, et Physica, qua metodo hodie docentur, aucta Mechanica, quot, quantis, et quam miris inventis humanam auxisse societatem videtur. Certe ex iis nostri temporis Bellicam natam dixeris: quae tantum antiquos est praetergressa, ut prae nostra [34] muniendarum, expugnandarumque urbium ratione, Minerva suam Athenarum contemneret arcem; et trisulcum fulmen Iupiter obtusum, brutumque increparet. Tanta sunt nostra scientiarum instrumenta: quanta nunc studiorum adiumenta videamus. De multis enim rerum argumentis, quae olim uni Prudentiae relinquebantur, artes redactae sunt: quod in specie de Iurisprudencia opus /19/ antiqui efficere difficultate deterriti desperarunt. Praeterea in re Poëtica, Oratoria, Pictura, Sculptura aliisque artibus, quae imitatione constant, ingenti optimorum copia exemplorum abundamus: quibus nostri commonefacti et rectius, et facilius ipsam possunt optimam imitari naturam. Atque adeo Typorum beneficio omnia libris scatent: quare apud nostras tam multi sunt non unum, et item alterum Scriptorem docti; sed multa, varia, ac pene infinita lectione eruditi. Denique Universitates studiorum institutas habemus, omnique scientiarum, et artium genere instructas, quibus hominum mens, animus, et lingua perficiatur. Atque in his ferme omnibus literarum studiis ad unum hodie spectatur finem, Veritatem: quam si laudare instituum, illa dignus sim admiratione: quis unquam vituperavit! /20/

Haec nostrae Studiorum Rationis commoda ad examen revocamus: et an ullis expertia bonis, quae antiquis erant, vel malis admixta, quae non erant, videamus: et an nostrae mala vitare, et antiquae bona quoque consequi, et quo pacto possimus: quae autem non possimus, cum quibus antiquae malis pensentur, disseramus. |36|

III

Novae criticae incommoda.

Officit prudentiae. Obstat eloquentiae. Impedimento est artibus, quae phantasia vel memoria vel utraque pollent. Ut novae criticae incommoda declinabant antiqui. Prae critica hodie contemnitur topica. Incommode. Ut incommoda, quae nova affert critica, vitantur.

Et principio, quod ad Scientiarum attinet instrumenta, a Critica hodie studia inauguramur: quae, quo suum primum verum ab omni, non solum falso, sed falsi quoque suspitione expurget; vera secunda, et verisimilia omnia, aequae ac falsa mente exigere iubet. Incommode quidem: nam adolescentibus quam primum sensus communis est conformandus; ne in vita agenda aetate firmati in mira erumpant, et insolentia. Ut autem scientia a veris oritur, error /21/ a falsis; ita a verisimilibus gignitur sensus communis. Verisimilia namque vera inter et falsa sunt quasi media: ut quae fere plerumque vera, perraro falsa. Itaque cum maxime adolescentibus sensus communis educi deberet: verendum ne iis nostra Critica praefocetur. Praeterea sensus communis, ut omnis prudentiae, ita eloquentiae regula est; nam saepe Oratores magis caussa laborant vera, quae nihil verisimile habeat, quam falsa, quae credibili ductu constet. Quare periculum subest, ne nostra Critica adolescentes reddat eloquentiae ineptiores. Denique nostri Critici ante, extra, supra omnes corporum imagines suum primum elocant verum. Sed id adolescentibus immature, atque acerbe praecipiant. Nam ut senectus ratione, ita adolescentia phantasia pollet: neque sane pueris, quae beatissimum /22/ futurae indolis specimen semper habita est, excaecari ullo modo oportet. |38| Et memoriam, quae cum phantasia, nisi eadem, certe pene eadem est, in pueris, qui nulla alia mentis facultate praestant, excoli impense necesse est: neque ingenia ad artes, quae phantasia, vel memoria, vel utraque valent, ut Pictura, Poëtica, Oratoria, Iurisprudencia, quicquam sunt hebetanda: neque Critica, quae omnium artium, scientiarumque instrumentum nostris commune est, ulli debet esse impedimento. Haec incommoda declinabant antiqui, quibus Geometria ferme omnibus erat Logica puerorum. Nam Medicos imitati, qui, quo natura vergit, incumbunt; scientiam iis, quae sine acri imagines conformandi vi haud recte percipi potest, tradebant; ut nulla vi naturae facta, sed sensim, et placide pro aetatis ingenio consuefierent /23^p/ rationi. Deinde sola hodie Critica celebratur, Topica nedum non praemissa, sed omnino posthabita. Incommode iterum: nam ut argumentorum inventio prior natura est, quam de eorum veritate diiudicatio; ita Topica prior Critica debet esse doctrina. At enim eam nostri facessunt, et nullius usus putant: nam sat est, inquirunt, homines modo critici sint, rem doceri; ut quid in ea veri inest inveniant: et quae

circumstant verisimilia, eadem ipsa veri regula nullam Topicam docti vident. Sed qui certi esse possunt vidisse omnia? Unde illa summa, et rara orationis virtus existit, qua plena dicitur; quae nihil intactum, nihil non in medium adductum, nihil auditoribus desiderandum relinquit. Natura enim incerta est, et praecipuus, immo unus artium finis, ut nos certos reddat, recte fecisse; et Critica est ars verae /24/ orationis; Topica autem copiosae. |40| Deinde in Topica, sive medii inveniendi doctrina exerciti (medium scholastici dicunt, quod latini argumentum appellant) cum iam norint omnes argumentorum locos in disserendo, ut scribendi elementa percurrere; iam facultatem habent ex tempore videndi, quicquid in quaque caussa insit persuadibile. Qui vero eam facultatem adepti non sunt, Oratoris nomen vix merent: quorum munus id est praecipuum, ut in rebus fervidis, quae cunctationem, vel comperendinationem non patiuntur; ut in nostro Foro, in caussis, quae crimine constant, et vere oratoriae sunt, saepissime usuvenit; reis, quibus paucae horae ad dicendam causam sunt praestitutae, praesentem opem afferre possint. At nostri Critici, cum quid dubii iis oblatum est, illud respondent: *Ista de re sine, cogitem.* /25/ Ad haec, tota eloquentiae res nobis cum auditoribus est: et pro eorum opinionibus nos nostrae orationi moderari debemus: et natura ita comparatum est, ut saepe qui pollutissimis rationibus non moventur, iidem aliquo levi argumento de sententia deiiciantur. Quare, ut orator omnium animos pertigisse certus sit, omnes argumentorum locos percurrisse necesse est. Quapropter non recte notant Ciceronem multa levia dixisse: nam et levibus illis in foro, in senatu, et potissimum in concione regnavit: et Orator extitit Imperii Romani maiestate dignissimus. Quid illud, quod in quibus caussis haerebit orator, qui unum verum curat, in iisdem sese expediet, qui verisimilia praeterea consecatur. M. Brutus hac nostra, aut ferme nostra Critica instructus (Stoicus enim erat) Milonem deprecativo statu defendendum /26^p/ putabat; eumque contendere absolvi oportere, cum ob eius maxima in Republicam merita, |42| tum quod pessimam de ea pestem, Clodium sustulisset. At Cicero in Topica versatus, intutum existimavit, talem reum eo rerum statu iudicum clementiae committere: et coniectura eam causam duxit: quam si egisset, Milo certe, ut ipsemet profitebatur, eo iudicio evasisset absolutus. Atqui *Arnoldus*, vir usquequaque doctissimus, eam contemnit, et nullius frugis existimat. Utri credendum, Arnoldone, qui negat, an Ciceroni, qui se a topica potissimum eloquentem factum affirmat, et profitetur, aliorum esto iudicium: nos autem, ut ne quo alteri donemus, alteri rapiamus, dicimus, ut Critica veraces, ita Topica nos fieri copiosos. Quod quemadmodum olim Stoici in Critica, Academici in Topica arte /27^p/ toti fuere; ita hodie ratio disserendi Stoicorum arida, et deducta apud Recentiores, varia autem et multiplex Academicorum apud Aristotelicos in usu est: quodque a Pico Mirandulano propositum doctissimus quis Recentior uno sorite perstringeret, Caietanus centum numero syllogismis oppugnat. Et perpetuo animadvertere licet, antiquas Philosophorum sectas, |44| quo longius ab hac Critica recesserunt, eo copiosiores fuisse. Stoici, quibus aequae ac nostris mentem veri regulam esse placuit, omnium maxime minuti, et exiles. Epicurei, qui sensum esse voluerunt, puri, et aliquanto amplius explicati. At Academici

antiqui, Socratem secuti, qui nihil se scire, praeterquam nescire affirmabat, abundantes, et ornatissimi. Academici vero novi, qui hoc ipsum nescire se nescire profitebantur, torrentium more exundabant, /28/ et nivis ritu spissi. Et Stoici, atque Epicurei unam dumtaxat disputationis partem propugnabant: Plato in alterutram, quae verisimilior videretur, inclinare: Carneades autem utrumque complectebatur oppositum; et uno die iustitiam esse, altero non esse aequis rerum momentis, et incredibili disserendi vi disputabat. Atque haec omnia inde orta: quia verum unum; verisimilia multa; falsa infinita. Quare utraque disserendi ratio viciosa; Topicorum, quia saepe falsa arripiunt; Criticorum, quia verisimilia quoque non assumunt. Igitur, ut utrumque vitetur vicium, existimem, adolescentes scientias, artesque omnes integro iudicio doceri, quo Topicae ditent locos: ac interea sensu communi ad prudentiam, et eloquentiam invalescant; phantasia, et memoria ad artes, quae iis praestant mentis facultatibus, confirmentur /29^p/: deinde discere Criticam: tum de integro de iis, quae edocti sunt, suo ipsorum iudicio iudicent; et in iisdem in utramque partem disserendis sese exercent. Ita namque evaderent in scientiis veri, ad rerum prudentiam solertes, ad eloquentiam copiosi, ad poësim, picturamve phantastici, ad Iurisprudentiam memoriosi: et cautum praeterea esset, ne fierent temerarii, ut qui de rebus inter descendum disputant; |46| neve prave religiosi, ut qui nihil, nisi a Doctore dictatum, verum putant. Qua mihi in re antiqui nobis praestare videntur: Pythagorei namque universum silebant quinquennium: per quod tempus audita solo Doctoris testimonio; *ipse dixit*; propugnabant: et generatim Tyronum philosophiae proprium munus erat audire: unde proprio vocabulo dicebantur, *Auditores*. Atque hanc studiorum rationem /30/ *Arnoldus* ipse, quamquam verbis negat, re tamen ipsa mihi confirmat, et profitetur: qui abditissimis cuiusvis generis disciplinarum exemplis suam Logicam refert: quae nisi artes, scientiaeque, unde depromuntur, antea perceptae sint, sine summa eloquentia, et labore summo praeceptoris, intelligi ab auditore aliquo pacto vix possunt. Itaque si Logica postrema discatur, praeter quae supra memoravimus, haec etiam vitantur incommoda; nempe et quod fert *Arnoldus*, qui, ut exempla utilia afferat, vix intelligitur; et quod ferunt Aristotelici, quorum exempla, ut intelligantur, inutilissima sunt.

IV

Incommoda methodi geometricae in physicam importatae.

Restinguit studium ulterius contemplandae naturae. Quomodo physicae ut philosophi et quidem Christiani studeamus. Ocludit facultatem acute ornateque dicendi. Obstat liberae et amplae dicendi formae. Iners gignit dicendi genus, in eloquentia maxime fugiendum. Ut eius vitantur incommoda.

Methodus autem geometrica in physicam a nostris inducta videndum, ne illud incommodum secum importet: quod cum ex ea nihil negare possis, nisi caput ipsum aggrediaris; horum alterum fieri necesse sit; |48| aut physicam /31/ huiusmodi dediscere, ut mentem ad Universi contemplationem adiungas; aut, si eam profiteri velis, nihil restare, nisi eadem nova aliqua methodo di-

sponas; aut aliquod novum phaenomenon explices, tamquam eiusdem physicae corollarium. Itaque recentiores physici eorum similes esse videntur, quibus aedes a parentibus relictæ sunt, ubi nihil ad magnificentiam, et usum desideretur, ut iis tantum amplam supellectilem mutare loco, aut aliquo tenui opere ad seculi morem exornare relinquatur. At inquirunt docti homines, hanc eandem physicam, qua ipsi methodo docent, ipsam esse naturam: et quoquo te ad Universi contemplationem convertas, hanc physicam intueri. Quare gratias agendas Authoribus putant, qui nos tanto negotio naturae ultra contemplandae liberarunt: et has aedes amplissimas, /32/ instructissimasque reliquerunt. Quando ita se habere naturam necesse est, agant quam maximas: sed si ea aliter sit comparata; si una de motu regula falsa sit; ut ne dicam non unam tantum iam falsi compertam esse; videant, etiam, atque etiam videant, ne non tuto iam naturae securi agant: et dum aedium fastigia curant, fundamenta cum periculo negligant. Ah ne fallamus, neque fallamur, Auditores: istae methodi, sive soritæ isti, ut in geometricis verissimæ demonstrandi viae, et rationes sunt; ita, ubi res demonstrationem non patitur, tamquam viciosum captiosumque argumentandi genus priscae philosophorum sectae Stoicis, qui eo disserendi telo utebantur, obiectabant. Et Chrysippi logicam, ut insidiosissimam antiquos reformidasse, etiamnum fama constat. Quare ista physicae, quæ /33/ vi methodi geometricæ obtenduntur vera, nonnisi verisimilia sunt: et a geometria |50| methodum quidem habent, non demonstrationem: geometrica demonstramus, quia facimus: si physica demonstrare possemus, faceremus. In uno enim Deo Optimo Maximo sunt veræ rerum formæ, quibus earundem est conformata natura. Demus igitur physicae operam, ut philosophi, nempe ut animum componamus: et in eo præstemus antiquis, quod illi hæc studia excolebant, ut impie cum Diis de felicitate contenderent; nos autem, ut humanos spiritus deprimamus: iis quidem vestigemus verum, cuius sumus tantopere studiosi: sed ubi non invenimus, hoc ipsum veri desiderium nos ad Deum Optimum Maximum qui unus *via et veritas* est, manuducat. Deinde geometrica methodus physicas dissertationes, iuxta ac geometricas apodixes, tamquam /34/ contentas doceri tantum, ornari vetat. Itaque recentiores physicos omnes genere disserendi contento, ac severo uti animadvertas: cumque hæc physica et cum discitur, et cum percepta est, perpetuo ex proximis proxima inferat; eam auditoribus facultatem occludit, quæ philosophorum propria est, ut in rebus longe dissitis, ac diversis similes videant rationes: quod omnis acutæ, ornataeque dicendi formæ fons et caput existimatur. Neque enim tenue idem est, atque acutum: tenue enim una linea, acutum duabus constat. In acutis autem dictis principem obtinet locum metaphora: quæ est omnis ornatae orationis maxime insigne decus, et luculentissimum ornamentum. Sed et alia de causa ad id disserendi genus consuefacti, ii ad Eloquentiam sunt minus idonei. Eloquentia enim imperitæ multitudini est /35/ potissimum comparata: et rudes homines longas istas rationum catenas, maxime ubi

... *volat irrevocabile verbum*, |52|

difficillime tenent: et ut teneant, tanta animorum contentione fatigandi non sunt. Quapropter illa libera, et ampla dicendi forma apud eos uti necesse est; qua Orator modo probet, modo divertat, modo ad propositum redeat: et quod rudius dixit, expoliat; quod brevius, amplificet; quod levius, asseveret: et in eadem re aliis, atque aliis orationis figuris immoretur, ut eam quam altissime animo impressam auditor afferat domum. Denique physici suas methodos a primis veris ordiuntur. At quae in confesso apud omnes sunt, bonus orator praeterit: et secunda vera eloquendo, de primis auditores tacitus admonet: ut quas ipse argumentationes re vera conficit, eas auditores conficere sibi videantur /36^p/. Atque ea ratione prius mentes movet, ut porro commoveat animos. Quod in causa eius est, ut unam vel pulcherrimam formam non omnes probent; omnes autem uno oratore optimo delectentur. Haec methodi geometricae in physicas dissertationes inductae incommoda qua ratione vitentur, et supra, ubi de declinandis Criticae incommodis verba fecimus, aliqua dicta sunt; et reliqua paullo inferius dicemus.

V

De analysi.

Dubitatur, ne non mechanicae sit inutilis. Analysis incommoda, ut declinantur.

De Analysisi vero, ut fatendum, quod ad quae Geometriae aenigmata doctissimi antiquorum Davi erant; eius methodi facilitate nostri Oedipi facti sunt: ita hoc ipso quod facilitas dissolvat, difficultas vero acuat ingenia; subsistendum in eo, an novissima mechanicae inventa [54] ei quicquam sint accepto referenda. Nam nova invenire unius ingenii virtus est: ingenium vero geometria /37^p/ exercet. Ea enim, ut equorum agitadores, acres equos aliquantisper refranant, quo fugam celerioreffundant; ita cohibet ingenia dum discitur; quo, dum ad usum revocetur, peracuat. Nam ingentem formarum vim iis obiicit, ut mira mentis celeritate tamquam scribendi elementa percurrant; eaque legant, atque componant, quibus proposita dissolvat problemata. Analysis autem, ut

*... Phoebi nondum patiens immanis in antro
Bacchatur vates, magnum si pectore possit
Excussisse Deum;*

ita suas rationes subducit, expectans, an forte sibi dentur, quas quaerit aequationes. Deinde Archimedes in Syracusarum obsidione miras belli machinas excogitasse memoriae proditum est. Heic respondent, Archimedes eam nosse, et invidia dissimulasse /38^p/. Sed qui haec dicunt, nescio an id dicant, quo hoc suum literarum reipublicae emissum donum, quod re ipsa magnum est, verbis magis adornent. Nam certe a nostris inventa, quibus potissimum longe praestamus antiquis, aeneum ignitae pilae tormentum, navis unis instructa velis, horologium, et pensilia hemisphaeria templorum ante omnem vulgatam

analysim prodire. Et de horologio quidem nemo est, qui tanta ex fide antiquorum susceperit patrociniū, quin eos a nostris longe ingenio victos esse fateatur. Illae autem vel sexdecim remorum ordinibus constructae antiquorum naves magnificentiam potius nauticae ostentabant: [56] at nostrae unis instructae velis vim ipsam tenent. Neque nihil diceret, qui novum Terrarum Orbem antiquis non tam nauticae urnae inopia, quam quod eorum naves Oceani impotentes /39^p/ essent, incognitum fuisse affirmaret. Idemque iudicium de ingenti illa Demetrii Poliorcetae Halepoli, aliisque bellicis antiquorum machinis, quod de eorundem navibus, fieri potest. Et memphytica, aliaque antiquitatis miracula magis eorum potentiae, quam artis opera, qua nobis quicquam praestarent, contendere audacter possis. At hemisphaeria templorum pensilia antequam extruerentur, Architectura ipsa extrui posse denegabat. Quot enim aerumnas Philippus Brunelleschius, qui Florentiae omnium primus in Templo Divae Mariae Florum dictae audax incoepit, perfecitque facinus, a sui temporis architectis pertulit, contendentibus; nunquam fieri posse, ut super quatuor pendentibus punctis tantillum, nedum ingens aedificii moles in immensum pertinentis educeretur? Quid, si qui nova, ac mira /40/ post Analysim editam in mechanica excogitarunt, eam plane contempserint? et qui una Analysisi freti aliquod opus invenire conati sunt, id iis haudquaquam successerit? P. Perotus pro analyticis regulis navim omni commensu construxit, sperans eam omnium agilissimam fore: in mare deducta, in scopulum conversa est. An id eo fiat, quia ut acroamata ad mathesim exacta non delectant; [58] ita machinae ad Analysim sint inutiles; nostrae disputationis non est. Sed illud ambigere per haec, quae diximus, licet, qui novissime mechanicam adauxerunt, ne non id ipsa geometriae vi, et sua ingeniorum felicitate magis, quam ulla Analysis ope praestiterint. Quare ut ingenia ad mechanicam excolantur, cauto opus est, ne per *species*, quas dicunt, sed per formas in mathesi adolescentes instituantur: et quando Analysis /41/ ars divinandi quaedam videtur; ad eam, tamquam ad machinam confugiamus:

*Nec Deus intersit, nisi dignus vindice nodus
Inciderit.*

VI

*Quae Rei Medicae nostra studiorum ratio gignat incommoda.
Ut rei medicae incommoda declinantur.*

In re autem Medica illa subsunt incommoda; quod cum morborum causas nos satis certo scire putemus; parum attendamus signa, facessamus ferme iudicia: quibus rebus, cum antiqui nostris praecellerent, eorum via, et ratio medendi erat procul dubio certior. Cum enim fortasse iis causae satis occultae, incertaeque viderentur; de eo duntaxat erant usque ad religionem solliciti, et curiosi, quod unum in se recipere, et longa observatione freti praestare poterant; ex signis non tam de morborum causis, quam de gravitate, et

progressu ad certum curationis ductum iudicare. Qua in re corporis, animique morbi aptissime sibi respondent /42^P/, et congruunt. Aulici non solum irae naturam, |60| sed saepe etiam causas, quibus Princeps irascatur, ignorant: et tamen usu docti praesentiscunt, quam mox in iram erumpat; ne adversentur: quo irae gradu; ne incendant magis: quando ira defervescat; ut deprecando ad clementiam reducant: quando restincta omnino sit; ut molles aditus tentent. Igitur quando hodie illud in ore Medicorum omnium celebratur: *Cunctemur, et quo aegra natura evadat opperiamur*: antiqui rati corporis salutem, ut bona cetera, facilius conservari, quam corruptam restitui; ad illa sedulo attendebant, quid futuri morbi natura valens innueret; quo provideri, et vitari posset. Quae erat illa Tiberii Caesarii Medicina Ars, quam omnes, ut trigesimum aetatis annum attingerent, novisse oportere existimabat: eaque una sapientissimi Romani /43/ tot, quot omnes norunt, seculis usi sunt. Neque sane ulli natura cuiusquam sua insidiosa est: cum tanta fide, et diligentia cuiusque tutelam gerat. Semper enim antequam in morbum corruat, aliquo futuram ruinam signo portendit: nos vero, qui ad eam in nobis attendendi artem negligimus, animum non advertimus: ut dicere audeam; cum nihil repente maximum fiat, vel repentina morte sublatum neminem. Haec rei medicae incommoda ut vitentur, eorum causas iam levius indicatas apertius demonstramus. Hodie ab uno aliquo explorato vero nostras de physicis argumentis dissertationes deducimus: signa vero, et iudicia verisimilia sunt, quae longa observatione colliguntur. Quare ut Galenicus non recte morborum causas syllogismo conicere *Verulamius* notabat; ita ego Recentiores non recte id ipsum Sorite /44/ praestare dixerim. |62| Nam ut qui syllogismo contendit, nihil novi affert, quia in propositione, vel assumptione complexio continetur; ita qui Sorite confirmat, nihil aliud facit, quam explicat verum secundum, quod in primo latebat involutum. Atqui morbi semper novi sunt, et alii; ut semper alii sunt aegrotantes. Neque enim ego idem nunc sum, qui modo fui, dum *aegrotantes* proloquerer: innumera namque temporis momenta iam aetatis meae praeterierunt: et innumeri motus, quibus ad summum diem impellor, iam facti sunt. Atque indidem, cum in quoque, ut ita dicam, genere (nam verum genus species omnes complectitur) morbi sint infiniti; una forma omnes finire non possunt. Cumque haec ita sint, uti syllogismo, cuius amplior pars genere constat, et hae res vero genere non continentur; ita et Sorite nihil quicquam /45^P/ veri de iisdem rebus conficere possumus. Quare tutius consilium, ut particularia consectemur; et Sorite, non supra eius in hac re meritum, utamur quidem; sed potissimum insistamus Inductione: causas cum Recentioribus, quia explicatiores sunt, explicemus; magni tamen signa, et iudicia faciamus: et Conservatricem antiquorum, sub qua Exercitatricem, et Dietariam comprehendo, aequae ac nostram Curatricem excolamus. |64|

VII

*Incommoda, quae morali, civilique doctrinae, et eloquentiae nostra studiorum ratio affert a fine.
De doctrina civili. De eloquentia. De doctrina civili denuo. De eloquentia iterum. Ut nostrae
studiorum Rationis incommoda a Prudentia et Eloquentia arceantur.*

Sed illud incommodum nostrae studiorum rationis maximum est, quod cum naturalibus doctrinis impensissime studeamus; moralem non tanti facimus, et eam potissimum partem, quae de humani animi ingenio, eiusque passionibus ad vitam civilem, et ad eloquentiam accommodate, de propriis virtutum, ac viciorum notis, de bonis malisque artibus, de morum characteribus /46^p/ pro cuiusque aetate, sexu, conditione, fortuna, gente, republica; et de illa decori arte omnium difficillima disserit: atque adeo amplissima, praestantissimaque de republica doctrina nobis deserta ferme, et inculta iacet. Quia unus hodie studiorum finis veritas: vestigamus naturam rerum, quia certa videtur: hominum naturam non vestigamus, quia est ab arbitrio incertissima. Sed haec ratio studiorum adolescentibus illa parit incommoda, ut porro nec satis vitam civilem prudenter agant; nec orationem moribus tingere, et affectibus infiammare satis sciant. Et quod ad prudentiam civilis vitae attinet, cum rerum humanarum dominae sint Occasio, et Electio, quae incertissimae sunt; easque ut plurimum Simulatio, et Dissimulatio, res fallacissimae ducant; qui unum verum curant, difficile media, difficilius fines earum assequuntur /47^p/: et suis consiliis frustrati, alienis decepti, quam saepissime abeunt. Quando igitur vitae agenda ex rerum momentis, et appendicibus, quae circumstantiae dicuntur, aestimantur: [66] et earum multae fortasse alienae, ac ineptae, nonnullae saepe perversae, et quandoque etiam adversae suo fini sunt; non ex ista recta mentis regula, quae rigida est, hominum facta aestimari possunt: sed illa Lesbiorum flexili, quae non ad se corpora dirigit, sed se ad corpora inflectit, spectari debent. Atque adeo hoc scientia a Prudentia distat; quod scientia excellunt, qui unam causam per quam plurima naturae effecta perducunt: prudentia vero praestant, qui unius facti quam plurimas causas vestigant, ut quae sit vera, coniciant. Idque adeo fit, quia scientia ad summa, sapientia ad infima vera spectat: unde stulti, illiterati astuti, docti imprudentis /48^p/, et viri sapientis distinguuntur characteres, et notae: nam in vita agenda stulti neque summa, neque infima vera attendunt: illiterati astuti infima animadvertunt, prima non vident: imprudentes docti ex summis infima; sapientes vero ex infimis summa dirigunt. At ex genere vera aeterna sunt: particularia autem quoquo temporis momento in falsa mutantur. aeterna supra naturam extant: in natura enim nihil, nisi mobile, nisi mutabile continetur. Tum autem bonum cum vero congruit: et eandem cum eo vim habet, easdem dotes. Proin stultus, qui nec ex genere, nec in specie vera norit; semper praesentem suae temeritatis fert poenam. Indocto autem astuto, qui vera peculiaria captat, nec ex genere verum tenet; quae astutiae hodie prosunt, eae ipsae cras nocebunt. Docti vero imprudentes, qui ad peculiaria /49/ a vero ex genere recta pergunt; per anfractuosa vitae percurrunt. At sapientes, [68] qui per agendorum obliqua, et incerta ad aeternum verum collimant, quia recta non possunt, circumducunt iter: et consilia expe-

diunt in temporis longitudinem, quantum natura fieri potest, profutura. Non recte igitur, per haec, quae diximus, ii faciunt, qui iudicandi rationem, qua utitur scientia, in prudentiae usum transferunt: nam ii res recta ratione aestimant: et homines, cum bona ex parte stulti sint, non consilio, sed libidine, vel fortuna reguntur: ipsi de rebus iudicant, quales esse oportuerit; et res ut plurimum temere gestae sunt. Et cum sensum communem non excoluerint, nec verisimilia unquam secuti sint, uno vero contenti; quid porro de eo homines communiter sentiant, et an iis quoque vera videantur, nequicquam pendunt /50^P/: quae res non solum privatis hominibus, sed Principibus viris, et summis Regibus et summo vicio datum est, et quandoque maximo damno, maloque fuit. Cum Henricus III Rex Galliarum Henricum Guisium ducem, popularissimum principem, sub publica commeatus fide, et in mediis Galliarum conventibus morti dari mandasset; quamquam facto iustae subessent caussae, quia tamen non videbantur; re Romam perlata *Ludovicus Cardinalis Mandrutius*, rerum publicarum prudentissimus, factum in ea verba notavit: *Principes non solum, ut res verae, et iustae sint, sed ut tales quoque videantur, curare oportere*. Quod sapiens dictum mala inde in Galliae Regno orta quam verissimum esse comprobarunt. Recte igitur sapientissimi Romani in prudentiae rebus, quid videretur, spectabant; et cum Iudices, tum Senatores /51^P/ per verbum *videri* suas sententias concipiebant. Ut haec igitur omnia complectamur, Philosophi, qui propter eximiam rerum maximarum scientiam Politici olim universarum rerum publicarum nomine vocabantur; |70| postea ex parva urbis Athenarum particula, et loco ubi docebant, nomen habuerunt, ac Peripatetici, et Academici dicti sunt; tum rationalem, tum naturalem, moralemque doctrinam ad civilem prudentiam apposite tradebant; hodie res nobis ad antiquos physicos reciderunt. Et quando olim triplex philosophia ab iisdem tradebatur ad Eloquentiam accommodata: unde a Lyceo Demosthenes, ab Academia Cicero luculentissimarum maximi Oratores linguarum prodire: hodie ea ratione docetur, ut in ea fontes omnis verisimilis, copiosae, acutae, ornatae, explicatae, amplae, moratae, inflammataeque orationis /52^P/ sint exiccatae: et auditorum mentes conformant similes

... *Virginum nostrarum, quas matres student
Demissis humeris esse, et vincito pectore, ut graciles sient:
Si qua est habitior paulo, pugilem esse aiunt: deducunt cibum:
Tametsi bona est natura, reddunt curatura innceas.*

Haec dottissimi homines ad illud de civili prudentia fortasse respondeant, me eos velle Aulicos, non Philosophos: vera negligere, et apparentia sequi: virtutem opprimere, et virtutis simulacra prae se ferre. Nullus equidem: sed eos vellem Aulae quoque philosophos: verum curare, quod videatur: honestum sequi, quod omnes probent. At enim de Eloquentia iisdem ipsi suam studiorum rationem nedum nullum ei incommodum, sed maximam contendunt afferre utilitatem. Quanto enim, inquit, /53/ praestat, veris rerum argumentis eam menti vim facere, quae cum ratione coalescat, |72| nec unquam ab ea resolvi possit; quam istis orationis illecebris, et dicendi facibus animum flectere, quae

ubi restinctae sunt, rursus ad ingenium redeat. Sed quid facias, si non cum mente, sed cum animo tota eloquentiae res est: mens quidem tenuibus istis veritibus capitur; sed animus non nisi his corpulentioribus machinis contorqueatur, et expugnatur. Eloquentia enim est officii persuadendi facultas. Is autem persuadet, qui talem in auditore animum, qualem velit, inducat. Hunc animum sapientes sibi inducunt voluntate, quae mentis placidissima pedissequa est: quare eos sat est, doceas officium, ut faciant. At multitudo, et vulgus appetitu rapitur, et abripitur: appetitus autem est tumultuosus, et turbulentus: cum enim sit animi /54^P/ labes, corporis contagione contracta, corporis naturam sequens, non movetur, nisi per corpora. Itaque per corporeas imagines est alliciendus ut amet: nam ubi semel amat, facile docetur, ut credat: et ubi credit, et amat, est inflammandus, ut sua solita impotentia velit: quae tria nisi qui fecerit, haud persuasionis opus effecerit. Atque adeo animi perturbationes, quae interioris hominis mala ab appetitu omnia, tamquam ab uno fonte proveniunt, duae solae res ad bonos usus traducunt; Philosophia, quae eas sapientibus temperat, quo virtutes evadant; Eloquentia, quae eas in vulgo incendit, ut faciant officia virtutis. Sed eam hodie Rerumpublicarum formam esse replicabunt, ut eloquentia in liberis populis non ultra regnet. Principibus quidem grates, qui nos legibus, non lingua regunt: sed in his ipsis Rebuspublicis /55^P/ Oratores amplo, verso, inflammato dicendi genere eximii, cum in Foro, tum in Senatu, et in sacris concionibus cum summa Reipublicae Utilitate, et maxima linguae gloria claruerunt. [74] Sed dicamus quid fortasse rei sit: Galli substantiae vocabulis abundant: substantia autem a se bruta, et immobilis, nec comparationis est patiens. Quare nec sententias inflammare, quod sine motu, et quidem vehementi non fit; nec amplificare, et exaggerare quicquam possunt. Indidem verba invertere nequeunt: quia, cum substantia summum sit genus rerum, nihil medium substernit, in quo similitudinum extrema conveniant, et uniantur. Quamobrem metaphorae in eius generis nominibus uno vocabulo fieri non possunt; et quae duobus fiunt, ut plurimum durae sunt. Ad haec, orationis ambitum conati, nihil ultra membra praestiterunt /56^P/: nec ampliores versus, quam, quos dicunt *Alexandrinos*, fundunt: qui et ipsi, praeterquam quod distrophi sunt, cum praeterea singuli sententias claudant, et bini similiter desinant; quarum rerum altera omnem minuit amplitudinem, altera allevat gravitatem; sunt inertiores, tenuioresque elegiacis. Duas duntaxat voculationum sedes, ultimam, et penultimam habent: et ubi nos ab ultima tertiam acuimus, ii accentum in penultimam transferunt: quod nescio quid tenue, et subtile sonat: quibus rebus ii nec amplis periodis, nec grandibus numeris apti sunt. Sed ut eadem lingua omnis sublimis, ornatique dicendi characteris impos, sic tenuis patientissima est. Cum enim substantiae vocabulis scateat, atque iis ipsis, quae substantias, ut Scholae dicunt, *abstractas* significant, rerum semper summa perstringit. Quare didascalico dicendi /57^P/ generi aptissima est: quia artes, scientiaeque summa rerum genera persequuntur. Atque hinc factum, quod ubi nos nostros Oratores laudamus, quod diserte, explicate, eloquenter dicant; ii laudant suos, quod vera cogitarint. Et cum hanc mentis virtutem distracta celeriter, apte, et feliciter uniendi, [76] quae nobis ingenium dicitur, appellare volunt; *Spiratum* dicunt: et mentis vim,

quae compositione existit, re simplicissima notant: quod subtilissima eorum mentes non compositione, sed tenuitate cogitationum excellant. Quare si eius disputationis, summis dignae philosophis, illa pars vera est: linguis ingenia, non linguas ingenii formari; hanc novam Criticam, quae tota spiritalis videtur, et Analysis, quae Matheseos subiectum, quantum ex se est, omni prorsus corpulentia exiit, uni in Orbe Terrarum /58/ Galli vi suae subtilissimae linguae excogitare potuerunt. Cum haec igitur omnia ita sint; eloquentiam suae linguae parem ab una sententiarum veritate, tenuitateque, et deducta ordinis virtute commendant. Nos vero lingua praediti, quae imagines semper excitat: unde uni Itali Pictura, Sculptura, Architectura, Musica omnibus Orbis Terrarum nationibus praestiterunt: quae actiosa semper, auditorum mentes in res longe distitas, et remotas vi similitudinum transfert: unde Itali post Hispanos acutissimi nationum: quae in genere dicendi ornato, et amplo, nempe Herodoteo, Liviano, Ciceronianoque Guicciardinio; in grandi, ac vehemente, sive Thucydideo, Demosthenico, ac Sallustiano alios; in Attica elegantia Buccacis; in novo Lyricorum genere Petrarchas; qui fabularum granditate, et locutionis /59^p/ facilitate Homerum referunt, Ariostos; qui maiestate sententiarum, et divinis numeris Virgilium expriment, Torquatos numerat, et recenset; linguam, quibus partibus potissimum beatissima est, non excolemus? Igitur qui neque in Physicum, neque in Mechanicum eruditur; sed ad Rempublicam, vel Foro, vel Senatui, vel sacris Concionibus instituitur; in hisce studiis, qua methodo traduntur nec puer, nec diu immoretur: [78] Geometriam per formas ad ingeniosam rationem addiscat: Topicam excolat: et de natura, de homine, de republica libero, ac nitidiori disserendi genere in utramque disputet partem; ut quod probabilius, verisimiliusque in rebus sit, amplectatur: ut ne in summa nostri sint scientiores antiquis, et nobis sapientiores antiqui: nostri veriores antiquis, et nobis eloquentiores antiqui: sed ita sapientia, et /60/ eloquenza aequemus, ut scientia superamus antiquos.

VIII

De Re Poëtica.

Nova Critica quando Rei Poëticae utilis. Methodus Geometrica Poëticae commoda. Verum in idea, si ve ex genere Prudentiam Poëticam recte dirigit. Recentior Physica Rei Poëticae proficua.

De re autem Poëtica nihil singillatim disserui: quia poëticus instinctus Dei Optimi Maximi donum est, nec ullis instrumentis parari potest: quia tamen, qui ea facultate divinitus afflati sunt, si eam ipsam literarum studiis exornare velint; ut omnium studiorum florem quemdam excolant, necesse est; de eadem extra ordinem quidem, non tamen sine omni ordine, quae nostri argumenti sunt, disseramus. Criticam nostri temporis Poëticae obesse diximus, sub eo temperamento, si pueris tradatur: nam iis et phantasiam obcoecat, et memoriam obruit: et Poëtae optimi phantastici sunt: et peculiare eorum Numen Memoria, eiusque soboles Musae. Sed si adolescentes, utraque mentis facultate firmati, eam artem edoceantur, eam Poëticae rei conferre putem: quia

Poëtae /61^P/ ad verum in idea, sive ex genere, |80| ut paullo inferius dicemus, spectant. Et methodus geometrica quam plurimum ad confingenda mendacia poëtica conducit: nempe ut tales per omnem fabulae tractum perpetuo gerantur personae, quales semel principio inductae sunt: quam artem Homerus omnium princeps, ut tradit *Aristoteles*, docuit: et, ut idem *Philosophus* animadvertit, sunt quidam a consequente paralogismi: ut, Daedalus volat, si alatus est. Quare ea recte confingere nequeunt, nisi qui satis recte norint alia aliis attexere, ut a primis secunda, a secundis porro tertia consequi natura videantur. Quamobrem acute, neque citra verum quis dixerit: eiusmodi mendacia eos invenire tantum posse, qui vera philosophiae optime sciunt. Id egregie praestant Geometrae, qui ex falsis praemissis, et datis suae vi methodi a /62/ consequenti vera conficiunt. Et finem quoque, qui hodie maxime celebratur, nempe verum in idea, sive ex genere, in Re Poëtica adprime utilem arbitror. Neque enim in ea sum sententia, Poëtas falsis praecipue delectari: quin affirmare audeam, eos aeque ac philosophos ex instituto vera sequi. Nam Poëta delectando docet, quae severe Philosophus: uterque docet officia: uterque mores hominum describit: uterque ad virtutes excitat; et a viciis abducit: sed Philosophus, quia cum eruditus rem habet, id disserit ex genere; Poëta vero, |82| quia cum vulgo agit, sublimibus personarum, quas fingit, factis, dictisque, tamquam exemplis quodammodo excogitatis persuadet. Quamobrem Poëtae recedunt a formis veri quotidianis; ut excellentiorem quamdam veri speciem effingant: et naturam incertam deserunt, ut naturam /63^P/ constantem sequantur: atque adeo falsa sequuntur, ut sint quodammodo veriores. Rigor hic humanarum actionum, ut quis in omnibus, et per omnia sibi constet, optime a Stoicis, quibus Recentiores respondere videntur, docebatur. Unde ii merito suae Stoicae sectae Principem asserebant Homerum, qui *Aristoteli* princeps poëticorum mendaciorum est artifex. Quapropter per quas ipsas causas nostrum studiorum finem prudentiae civili obesse docui; eum Poëticae conducere iudicavi. Nam Prudentia in humanis actionibus vestigat verum uti est, etiam ab imprudentia, ignorantia, libidine, necessitate, fortuna: Poësis tantum ad id verum spectat, uti natura, et Consilio esse debet. Et Recentiore Physicam Rei Poëticae commodam esse existimarem: nam Poëtae phrases bona ex parte usurpant, quibus /64^P/ naturales rerum causas explicant; sive in dictionis poëticae admirationem, sive in antiquae possessionis argumentum; quod antiquissimi Poëtarum physici fuerint. Unde illa *sanguine cretus*, pro genito: *abire in auras*, pro mori: *ignis circa praecordia fervens*, pro febris: *concretus in aëre vapor*, pro nube: *excussus nubibus ignis*, pro fulmine: *terrae umbrae*, pro nocte; omnes temporis partes Astronomorum definitionibus descriptae: et metonymia causae pro effectu apud eosdem tantopere celebrata. Igitur quando recentior Physica sensibiliores causarum imagines |84| a Mechanica potissimum, qua utitur, tamquam instrumento, describit; ea commodius Poëtas novarum genere locutionum instrueret.

IX

De christiana Theologia.

Credo equidem, vos haudquaquam miratos esse, quod instrumenta scientiarum omnia persecutus /65^p/, nulla de Christiana Theologia verba fecerim: neque enim existimavi, vos expectaturos, ut ego deterrimo comparationis genere vera cum falsis, divina cum humanis, Christum cum Lycurgo, vel Numa compararem. Sed ut breviter, quantum ab Ethnicis in hac studiorum parte peccatum sit, accipiatis; illud animadvertere licet, apud eos multas, varias, incertissimasque fuisse de Deorum Natura opiniones: et qui rebuspublicis praeerant, philosophos de rebus divinis opposita disserere aequo animo patiebantur: et tantum impietatis animadvertebant in eos, qui Deos esse negarent: fortasse rati, cetera philosophorum placita vulgi captum, in quod potissimum religio erat inculcanda, superare. Et Poëtas quoque de Deorum natura, eorumque potestate in fabularum admirationem nova comminisci sinebant: nam /66/ id ipsum ad Religionem pertinere arbitrabantur; quo maior de suorum Numinum potentia in vulgi animos opinio induceretur. In sacrificiis vero, auguriis, auspiciisque, quia iis rebus maxime publicum religionis usum posuerunt; quo augustiora, et venerabiliora essent, caeremonias Deorum quam maxime certas, sollennesque esse voluerunt. Quare solas caeremonias pollutas, et spretas auspicio- rum religiones, [86] et novas divinandi artes vindicarunt, aculti sunt. Neque Christianos, quod suos Deos non crederent, sed quod non adorarent, persequebantur. Sed quid stultius, quid ineptius, quam iubere caeremonias certas, incerta adorare Numina? At Christiana Religio dogmata de Dei Optimi Maximi natura, divinisque mysteriis, quam certissima docet: unde ritus, et caeremoniae sunt merito certae. Quare nova Scientia apud nos /67/ divinitus nata est, quae divinos eius veri fontes aperit, Sacros Libros, et Traditionem, et Theologia Dogmatica nuncupatur. Itaque ubi olim Lex XII Tabularum a caeremoniarum capite incipiebat: DEOS CASTE ADEUNTO; Iustinianus Codex a Titulo *De Summa Trinitate, et Fide Catholica* inauspicatur. Eius autem doctrinae optima methodo, quasi rivulus effluit alia Theologia, quae Moralis dicitur, et de finibus bonorum, de virtutibus, officiisque ad Christianam Religionem accommodate praecepta consignat. Quae de Deo scientia, quae caeremoniarum castitas, quae morum doctrina tanta veritate, tanta dignitate, tanta virtute praestant: quod Christiana Religio, non ut aliae vi, et armis, quibus gentes delerent; sed virtutibus, et cruciatuum constantia in duas saeculi sapientissimas gentes, Graecos, Romanosque, et /68/ in potentissimum Orbis Terrarum Imperium sese insinuavit: atque eae cum suo imperio, cum sua doctrina in Christianum nomen sponte sua concesserunt: nec tamen eorum religionis, ac philosophiae monumenta deleta sunt: divino certe consilio, ut in omne aevum utraque ad exemplum collata, illa humana, nostra prorsus divina videretur. [88]

X

*Incommoda artium de argumentis prudentiae redactarum.
Ut eorum incommoda declinantur.*

Hactenus de Scientiarum Instrumentis; nunc de nostrae Studiorum Rationis adiumentis disseramus. Et quod de multis rerum argumentis, quae a prudentia sunt, artes redactas habeamus, vereor, ne damno potius nostrae Studiorum Rationis, quam lucro apponi necesse sit. Nam de iis rebus, quibus prudentia moderatur, artes, si multae nullae; sin modicae, multae sunt. Qui enim omnia prudentiae in artem redigere conantur, principio inanem insumunt operam /69^P/: quia prudentia ex rerum circumstantiis, quae infinitae sunt, sua capit consilia: quare omnis earum comprehensio, quam amplissima, nunquam est satis. Deinde consuefaciunt auditores, ut communibus praeceptis adhaerescant: quo nihil in actu rerum inutilius experimur. Quamobrem ut usui sint artes, quae prudentia constant, uti Oratoria, Poëtica, Historica, Deorum Compitalium instar sint; et tantum demonstrent, quo, et qua sit eundem: nempe per philosophiam ad ipsius optima contemplationem Naturae. Cum enim una excolebatur Philosophia, sive adeo una optima spectabatur natura; maximi in quoque istarum artium genere Scriptores apud Graecos, Latinos, et nostros floruerunt: artibus autem apud quosque eorum excultis, non perinde clari extiterunt. Exequanimi, quaeso, de singulis /70^P/ rationem; et me nihil falsi dixisse invenietis. Quapropter qui artes, ac disciplinas, quae nedum omnes, sed cunctae in philosophiae gremio continebantur, [90] et ab ea, et inter se ipsas diviserunt; mihi Tyrannorum similes fuisse videntur, qui amplissima, opulentissimaque, ac frequentissima hostium urbe potiti, quo tuti porro ab ea sint, urbem delent, et cives per pagos longe dissitos dissipant: ut ne ultra suae urbis magnificentia, et opibus, suorumque numero freti spiritus, animosque efferre, neve conspirare, et alii aliis auxilio esse possint.

XI

De Iurisprudencia.

De Iurisprudencia Graecorum. De Iurisprudencia Romanorum. Iurisprudencia in Republica libera, Iurisprudencia sub Caesaribus ante Hadrianum Imperatorem. Iurisprudencia sub Hadriano Imperatore, Iurisprudencia sub Constantino Imperatore. Commoda incommodaque in Iurisprudencia addiscenda. I commodum. I incommodum. II commodum. II incommodum. III commodum. III incommodum. IV commodum. IV incommodum. V commodum. V incommodum. VI incommodum. VI commodum tentabunde. Accursianae Iurisprudenciae commodum. Incommoda. Unum. Alterum. Alciatiana Iurisprudenciae commodum. Incommoda. Primum. Secundum. Ut incommoda in addiscenda Iurisprudencia vitari possent.

Id ipsum speciatim nostra Iurisprudencia confirmemus, quae, quia Graecis ignota, et priscis Romanis prorsus alia fuit; quaedam praecipua, quae hac in re insunt, et nostri argumenti sunt, dicere necesse est. Quatuor priores Tituli primi Pandectarum libri, quibus quae dicuntur graecis /71^P/ *Priora* absolvuntur,

sive doctrina de Iurisprudentiae natura, eiusque fine, iustitia, argumento nempe iure, seu iusto, de legum caussis, virtutibusque, et |92| de earum interpretandarum ratione, quantula eius ingentis operis pars est? Et tamen omnem Iurisprudentiae Artem expediunt. Quamquam quid hoc verbi est Ars prudentiae, cui una ars est Philosophia? Nam si cum *authore Methodi Iuris Civilis* satis docto eleganter loqui velimus: *Priora* philosophiam Iuris continent; reliquum totum corpus historiam: ego vero praeterea et ingentem generis iudicialis Topicam continere affirmarim. Nam quid est, quod sane mirum, immensam librorum de Iure molem cum nobis esse, tum post Edictum Perpetuum Romanis fuisse; de quo Romanis antea admodum pauci, Graecis omnino nulli? Quia apud Graecos /72/ Philosophi Iuris philosophiam; nempe doctrinam de Republica, de iustitia, legibusque tradebant: qui Pragmatici dicebantur, leges Oratoribus ministrabant: Oratores autem in caussis ex facto ipso aequi argumenta inveniebant. Quare, cum apud Graecos Iurisprudentia, et Philosophorum scientia, et Pragmaticorum de legibus Historia, et Oratorum facultate contineretur; apud eosdem de philosophia innumeri, orationum quamplurimi, nulli autem de iure libri erant. Philosophi autem Romanorum ipsi erant Iurisconsulti, ut qui in una legum peritia omnem sapientiam posuerunt, sive sapientiam heroicorum temporum meram conservarunt: etenim |94|

... Haec fuit sapientia quondam,
 Publica privatis discernere, sacra profanis,
 Concubitu prohibere vago, dare iura maritis /73/
 Oppida moliri, et leges incidere ligno.

Quare eadem definitione Romani Iurisprudentiam, qua Graeci Sapientiam *divinarum, humanarumque rerum notitiam*, definiebant. Cum autem ea sapientia iustitia, et civili prudentia tota ferme constet; doctrinam de Republica, et de iustitia multo rectius, quam Graeci, non disserendo, sed ipso usu Reipublicae perdiscebant. Itaque *veram, non simulatam philosophiam* sectantes, (nam de his temporibus verba *Iurisconsulti* verius dici possunt) in iis virtutibus prius publica persancte obeundo munia, magistratus nempe, et imperia se firmabant: senes tandem aetate earundem virtutum compote ad Iurisprudentiam animum, tamquam ad honestissimum vitae portum appellabant. Sed et ipsa Iurisprudentia Patricii, tamquam *arcano potentiae* utebantur. Cum /74/ enim tres essent Romanorum Civium ordines, plebs, eques, senatus; nec Patricii ullum in ea ordinem facerent: nulla certa eorum ratio habebatur; nisi arte aliqua ullum sibi in Republica potentiaegradum adstruerent. Igitur cum ius triplex, sacrum, publicum, privatumque; et in sacro ius augurium, in publico |96| fetiale, in privato autem actionum formulae continerentur; ut Patricii comitia, quae auspiciato haberi necesse erat, ut bella, paces, foedera, et ut iudicia in partem aliquam sua haberent in manu; eo consilio usi sunt: quod nemo Iurisconsultus habebatur, quin haec tria nosset iura: unde Iurisprudentiam, *divinarum, humanarumque rerum notitiam* definierunt. Ea autem tria iura non norant, nisi qui ex Pontificum, Augurumve Collegiis essent: cumque in ea nisi nobilissimi viri cooptarentur; uni Patricii Iu-

risprudentiam /75^p/, veluti mysteria quaedam custodiebant. Neque post Tiberium Coruncanium, qui omnium primus ius Romae professus est, ea nisi nobilissimorum filiis virorum, tamquam sacra tradebatur. Et quo hoc suum potentiae arcanum legum sanctitate sanctius facerent; verba legum sanctissime custodiebant: quo autem magis veneranda specie prae se ferrent, actionum formulas quam maxime certas, solennesque esse accurabant: et quo denique plebem magis celatam haberent, per notas scribebant, non perscribebant. Et sapientissimi Romanorum id iis arcanum aequo animo dissimulabant: qui e Republica censebant, ut nobiles, qui in Republica ad bellicam virtutem sunt necessarii; iustitiae studiis magis, quam iniuriis, et insolentia possent: et una opera populus iuris religiosissimus esset. Nam illa respublica beatissima /76^p/, in qua legum, tamquam ignoti Numinis religio cives teneat. Ita namque disciplina urbana non minori aequabilitate, et constantia custoditur, quam militaris: per quam nefas militi caussam imperii |98| requirere: et unae eius partes id alacrem expectare, impigrum exequi. Hinc ius in Republica libera rigidissimum erat: Praetor merus *iuris civilis cutios*: omnes contractus stipulationibus firmabantur: numerationes omnes sive ad obligandum, sive ad solvendum apud mensas argentarias nominibus fiebant: ubi actiones deerant, sponsionibus in iudicio certabatur: si qui ex bona fide boni cum bonis bene agere, et aequum facere vellent; non iudiciis, sed arbitriis disceptabant: in quibus non iuris regnabat necessitas, sed officii pudor obsequebatur: et si quos ob meritum lege eximi, vel ob crimen nova poena puniri oportebat /77^p/; lex XII Tabularum, quam hoc merito *Tacitus*, ut coniiicio, *finem aequi iuris* laudat; nihil crescebat, decrescebatve: sed singulares leges, seu privilegia in eos irrogabantur: nisi res tam calida, et subita nimis foret, ut extra ordinem de ea decerni necesse esset. Ita leges ubique rigeabant; adeo ut, si nedum privatorum utilitas, sed ipsa Respublica aliquid contra leges recipi suaderet; id Iurisconsulti fictionibus, et commentis quibusdam iuris expediebant; ne ius quicquam demutaretur. Ex quo genere sunt postliminii, legisque Corneliae, |100| aliaeque fictiones; et imaginariae in emancipationibus, testamentisque venditiones. Ad quae si quis animum recte advertat; iuris fictiones nihil aliud, nisi priscae iurisprudentiae productiones, et exceptiones legum fuisse comperiat: quibus prisci Iurisconsulti, non, ut /78/ nostri, leges ad facta, sed ad leges facta accommodabant. Atque in eo omnis priscae Iurisprudentiae laus posita erat, nempe aliquod eiusmodi consilium comminisci; quo et leges integrae essent, et publicae utilitati consuleretur. Cum igitur per ea, quae memoravimus, soli Patricii Iurisprudentiam; Oratoriam autem novi quoque homines, et obscuro loco nati profiterentur; iidem Iurisconsulti et iuris philosophiam docti erant, et legum tenebant historiam; et, nisi ipsimet caussas legitimas susciperent defendendas, consulentibus de iure reddebant, quae porro deferrent ad Oratores, oracula: ubi vero ipsi quoque ad caussas legitimas agendas in Forum Oratores descenderent; quia verba ad ius, voluntas ad aequum spectat; in caussis legitimis, quae ex scripto, et voluntate constarent; utrique pro suo instituto, Iurisconsulti /79/ ius, summi Oratores aequum defendebant: nam quia iuris summa sanctitas erat, aequum in iudiciis, nisi summa eloquentia obtineri non poterat. Atque his de caussis in Republica libera triplicis iuris una Pruden-

tia: quae definiebatur; *divinarum, humanarumque rerum notitia; iusti, et iniusti scientia;* ut *humanis rebus* publicae, et privatae continerentur; et appellatione *iusti*, quicquid legibus diserte cautum esset, acciperetur. Iurisprudencia et |102| Oratoria ex Reipublicae instituto divisae: et Iurisconsulti, si Oratoriam quoque profiterentur, ipsi verba legum; Oratores modo verba, modo mentem; sed verba etiam mediocres, mentem nonnisi eloquentissimi defendebant: et pauci admodum de iure libri: nec quis unus, nisi furtim in publicum editus. At commutata in Principatum Republica, Romani Principes uti principio /80/ ius Comitiorum a Populo ad Senatum transtulerant; ita mox omnes de bello, pace, foederibus, aliasque de republica deliberationes, et militiae, potentiaeque arcana intra *sacra domus* coërcuerunt. Eam enim esse *imperandi conditionem* Liviae Crispus dicebat, *ut non aliter ratio constet, quam si uni reddatur*: quae *Iurisconsulti* illa *lex Regia* est, quam non Populi Romani voluntas iussit, sed ab eo Reipublicae necessitas expressit; ut *cuncta discordiis civilibus fessa* Augustus, *nomine Principis sub imperium acciperet*; manu vero regia gubernaret. Sed ut iidem Romani Principes nobilibus aliquo pacto, et Senatui satisfacerent; et memores, Optimatum factionem firmando Principatui fuisse adversatam; haec iis *potentiae simulacra* obiecerunt. Senatui quidem concesserunt, ut de privatis rebus, ad *Principum* tamen *orationes* /81^P/ conderent iura. At eae orationes in speciem Consulum relationes videbantur: re quidem ipsa sententiae Principum erant, cum *praerogativa suffragii*; ut ne quid Senatus |104| de iure privato, nisi quod Princeps vellet, et in quam sententiam vellet, consuleret. Quamobrem dum firmaretur Principatus, ipsi; constabilitatis autem rebus, per Quaestores Candidatos recitarunt. Nobilibus vero non promiscue quibusvis, sed tantum obsequii explorati ius dederunt publice respondendi, multo in speciem maiori, quam antea auctoritate; sed ita tamen, ut in ea duntaxat caussa, de qua consulerentur, ius facerent. Et ut id ipsum quoque potentiae simulacrum iis attenuarent; ipsi autem vera potentia, nempe plebis studiis, et favore multitudinis firmarentur; Praetoribus permiserunt, ut, ubi leges asperiores cum privatis essent /82^P/, aequitate lenirent; ubi deessent, per benignitatem supplerent: non tamen ita, ut leges ipsas immutarent, sed sub quadam religionis specie eas sua virtute, sive effectu per aliquam fictionem, ad liberae Iurisprudentiae exemplum, ut in bonorum possessionibus, et actionibus rescissoriis factum videmus, frustrarentur. Atque ita Praetores, et iuris civilis custodes, et aequitatis naturalis ministri facti sunt: nam in caussis, in quas diserta legum verba dirigebantur, directas; iis vero, in quibus legum verba vel dubia essent, vel deessent, utiles accommodabant actiones. Eoque pacto sub Principatu, ante tamen Edictum Perpetuum, iam non omnino eadem Iurisprudencia: |106| nam *humanarum rerum* acceptione solae res *privatae* continebantur: quia ius publicum a privato secretum est; unde philosophia iuris infirmari coepit /83^P/: adhuc tamen erat *Scientia iustitiae*: sed quae aequitate praetoria sensim elidebatur: et adhuc pauci de iure libri: quia adhuc Iurisprudentes ex instituto iuris rigorem profitebantur: et ad solos Oratores aequum defendendum deferebatur. Sed postquam sub Hadriano Edictum Perpetuum omnis aequitatis plenissimum prodiit; et publice cautum, ut quemadmodum prius a XII Tabulis, ita deinde ab Edicto Perpetuo in Iurisprudencia instituerentur; lex XII

Tabularum non ultra fuit norma Romani iuris: Senatui, Praetoribus, ac Iurisconsultis condendi iuris potestas attenuata. Nam non ultra Senatusconsulta accommodata ad legem XII Tabularum celebrari: nec Praetores ultra ad eandem apposite Edicta perpetuae iurisdictionis causa proponere: Romani Principes suis Rescriptis, naturalem sequuti aequitatem, nova iura /84^p/ constituere, et iuris dubia decidere. Unde Chronologia Constitutionum Principalium ab eodem Hadriano sumit initium. Atque his de causis Iurisprudencia ex *Scientia iusti*, *Ars aequi* facta est: et Iurisconsulti ex instituto aequi momenta in causis invenire; et de iure privato innumeros libros scribere. Sed quia formulae adhuc vigeant, adhuc Oratores ad aequum defendendum in Foro versabantur: sed ita, ut quantum aequitas naturalis invalescebat, tantum Forensis eloquentia sileresceret. Sed postquam Constantinus, formulis actionum sublatis, omnia iudicia extraordinaria esse iussit; Iurisprudentiae arcanum omnibus vulgatum est: |108| et haec quoque potentiae persona Patriciis detracta: et ignobiles quoque Iurisprudentiam vulgo profiteri; publicaeque de Iurisprudencia Academiae Romae, Constantinopoli /85^p/, ac Beryti fundatae: ac *Theodosius, et Valentinianus* e Republica constituerunt; ut ne quis vel publicus Antecessor iura privatim profiteretur: et ius civile non ultra religione aliqua, nec ullis commentis, sed aperte, ubi aequitas aliud suaderet, non tantum a Principibus, sed a Iudicibus quoque perruptum est: et aequitas in omnibus, et per omnia in iudiciis regnare: et Praetor *viva iuris civilis* vox, omnis privati iuris, uti hodie quivis noster iudex, absolutissimus arbiter. Quare quando olim multa iudicia, pauca arbitria; quia multi iniusti, pauci homines aequi; hodie omnia sunt arbitria: in quibus tamen aequitatis officium abiit in iuris necessitatem. Ad haec cum idem Constantinus in Christianam Religionem venisset; in qua *divinarum rerum scientia* penes Ecclesiae Patres est; Iurisprudencia *privatarum* /86/ *duntaxat rerum notitia* evasit: nec ulterius *scientia iusti*; ut hodie *verba legum tenere jurisprudentis non sit*. Et quia aequitas naturalis in iudiciis potentissima facta est, eloquentia Forensis prorsus obmutuit: ac Iurisprudencia sua librorum mole [coepit] laborare. Itaque eleganter dicere possis, et vere, Iurisconsultos nostros in causis veris Oratorum, in fictis Declamatorum invasisse possessiones: |110| uti *Iacobus Cuiacius* de se diserte profitetur: quod, si quando ei causae deessent verae, in quaestionibus scholasticis Declamatorum exercebatur. Quam causam inter alias *corruptae eloquentiae* gravissimus, quisquis eius libelli sit *Author*, non numerat: fortasse, quia hoc malum sub ea tempora oriri incipiebat: et mala sub ipsis nascendi initiis difficillime sentiuntur, et vel prudentissimos fallunt. Sed, ut ad rem, eo, quo narravimus pacto res /87/ Iurisprudentiae Romanae commutatae. Iurisprudencia prius rigida, arcanum erat potentiae Patriciorum adversus plebem: deinde benigna arcanum fuit Romanorum Principum adversus Patricios. Quare Reipublicae liberae interfuit, eam non vulgari: postea interfuit Principum, non esse celatam. Prius publici iuris omnes gnari; privatum arcanum erat: deinde publicum arcanum; privatum omnibus palam factum. Olim docebantur prius iuris publici prudentiam; deinde transibant ad respondendum de privato: hodie in privata iurisprudencia spectati ad consulendum de republica transeunt. Triplicis iuris una olim prudentia; nunc

triplex, sacra, publica et privata. Et haec ipsa privata olim ad genera; hodie ad species magis spectat. Quare leges olim de iis, quae ut plurimum accidunt; nunc de minutissimis /88^p/ factis conceptae sunt: ac proinde olim paucae leges, innumera privilegia; hodie leges ita minutae, ut innumera privilegia esse videantur. Igitur merito prius [112] erat *Scientia Iusti*; hodie est *Ars aequi*: hoc est prius universalis, et rigida; hodie particularis, et flexilis: nam scientiae severae, nec quicquam declinant; artes autem commodae, et morigerae sunt. Indidem prius facta aequa iniusta erant, nisi ad ius fictionibus traherentur: hodie iura iniusta sunt, nisi benigna interpretatione ad facta accommodentur. Itaque olim tota Iurisprudentiae laus erat, ut commentis quibusdam facta aequa evaderent legibus quoque iusta: hodie, ut leges iustae benignis interpretationibus sint, etiam factis aequae. Unde Iurisprudentes olim ex instituto tuebantur verba; hodie ex instituto defendunt mentem: et in quaestionibus legitimis /89^p/ Iurisconsulti olim verba, Oratores mentem legum patrocinebantur: hodie Iurisconsulti Oratorum funguntur munere. Et quia leges certae, facta infinita; et ius ad leges, facta ad aequum spectant; olim pauci, hodie innumeri de iure libri. Et in summa, mutato Iurisprudentiae arcano cum mutata Republica, mutatae leges, mutata Iurisprudentia, Iurisconsulti alii, alii Oratores, alii Magistratus, alia iudicia: et nos nova arte, et novo librorum genere supra Graecos, et priscos Romanos aucti sumus. Atque ex hac arcana Iurisprudentiae Romanorum historia, quam *Arnoldum Clapmarium in libro De Arcanis Rerumpublicarum*, diligentissimum alioqui eiusmodi rerum in Romana Republica observatorem effugisse miror; et ex iis, quae de Antiquorum Iurisprudentia memoravimus; haec nostrae Iurisprudentiae addiscendae rationem /90^p/ commoda, incommodaque sequuntur. [114] Commodum quidem est, quod Iurisprudentia, quae apud Graecos in Philosophorum scientiam, Pragmaticorum de legibus historiam, et Oratorum facultatem dividebatur; et Romanis ante Edictum Perpetuum inter Iurisconsultos, et Oratores partita erat; hodie in unam doctrinam coaluerit. Quare nostra studiorum Ratio Graecae, et priscae Romanae praestat: tum, quod plus vident, quae iura pro causa, et ad causam faciunt, qui in Iuris Topica sunt exerciti, quam qui, ut Pragmatici Graeci, solam legum historiam tenent; tum, quod acrius factorum circumstantias utiles ad vincendum advertunt, qui Iurisprudentiae gnari sunt; ac proinde rectius causas constituunt, quam qui sunt meri Oratores. Sed hoc commodum illud incommodi habet admixtum; quod, ut hodie Iurisprudentia ab Eloquentia /91^p/ integrior est; ita a Philosophia infirmior. Nam ut Iurisconsulti hodie leges tragica oratione non vincunt, ut saepe Oratores vincebant; ita scientiam rerumpublicarum legibus ordinandarum, conservandarumque, quae doctrina, ut mater omnis Iurisprudentiae est, ita prior tradi deberet, non docent, uti docebant philosophi, et ipso usu reipublicae perdiscebant Romani. Deinde commodum dandum, non multa hodie eloquentia opus esse, ut in iuris quaestionibus aequum obtineatur: nam sat est, simplici via in causis argumenta aequi ex facto invenisse, ut leges non pro verbis, sed ex mente ad facta accommodentur. Quare ubi olim M. Crassum, Oratorem summum adire opus fuit, qui patrocinium aequitatis, et defensionem voluntatis mortuorum in causa M.

Curii [116] adversus Mucium Scaevolam, qui ius propugnabat /92^p/, suscipere; hodie quivis rusticus, momenti aequi indiserte, et incondite demonstratis obtineret. Sed minor sanctitas legum: nam qui quid lege excipere studet, et legem vicii notat; et legislatorem imprudentiae coarguit; et legum tandem auctoritatem affligit: nam saepe leges viciis, seu exceptionibus labefactatae, vix tandem inveniunt, ubi vindicentur. Quare sapientissimo consilio Agesilaus Spartanam iuventutem, Reipublicae florem, et robur, in summa militum egestate ne lege quidem alia lata servare voluit; ut ne lex, quae eos damnabat, quicquam relaxaretur: sed eam ex die postero eius, quo ea causa agebatur, valere iussit. Cui Spartani Regis commento priscae Romanorum Iurisprudentialium fictiones perquam apte respondent. Et commodis rescribendum, Nostros Iurisconsultos magis aequitati /93^p/ studere, quam stricto iuri: quo benignius agatur cum privatis. At prisci Romani erant iuris rigidiores cum maiori utilitate Reipublicae. Nam iuris rigorem in uno experiri, id est caeteris legum reverentiam incutere. Itaque M. Atilius Regulus, quamquam in causa de permutandis captivis is unus pro omnibus maximum esset aequitatis momentum; ne tamen iuri quicquam derogaretur; illa, quae omnes norunt, et fidei in hostes, et pietatis in patriam, [118] et constantiae rara, ac praeclara dedit per summam, nec unquam interituram sapientiae gloriam exempla. Commodum quoque a iure privato hodie ad publicum tractandum transeunt; ut spectentur in re, ubi si quid peccent, minimum laedatur Respublica. At enim apud priscos Romanos, quia legum omnium Regina salus publica est, et mater omnis aequi /94/ boni utilitas communis agnoscitur; ius publicum magistratibus, et imperiis edocebantur prius, deinde Iurisprudentialium privatam profitebantur. Tandem commodum verti debet, Iurisconsulti, et Oratoris munia apud nostros etiam in causis, quae facto constant, unita, quae Romanis priscis divisa erant. Quare et in causis facti graviores, et in illis iuris possumus esse copiosiores. Sed huic commodum illud incommodum referatur: quod triplicis iuris una olim prudentia, in tres nunc distracta: et sacrum privatumque, quae olim iura ex publico defluebant, et a iure publico, et inter se scissa sunt: ut Theologi, et Canonistae sacrum; qui sunt a sanctoribus Principum consiliis ius publicum; Iurisconsulti solum privatum tractent. Sed illud incommodum, nescio, an ullo commodum rependi possit: quod cum aequitas ex factis /95^p/ spectetur, et facta infinita, et in iis quamplurima levissima sint; leges quoque innumeras, et levissimis de rebus maxima ex parte conceptas habeamus. Atqui nec innumerae servari omnes possunt: et de levibus rebus iussae, facile, ut fit, contemnuntur: et leves contemptae gravissimis quoque detrahunt sanctitatem. [120] Quare *Alphonsus Congi Rex*, cum ingens Lusitanarum legum volumen legisset; quamquam barbarus, sapienter tamen eam minutam diligentiam irridens, quosdam Lusitanos, qui apud eum peregre erant, *quaenam poena apud eos domi in eum sancita esset, qui pede terram tetigisset*, interrogavit. Sed priscis Romanis leges admodum paucae, et gravissimis duntaxat de rebus rogatae erant: ut capita Legis XII Tabularum, quae *fons omnis Romani Iuris* dicta est, omnia exiguo libello continerentur; et a Romanis /96^p/ pueris, ad morum institutionem memoriae mandaretur. Nisi si quis hoc incommodum privilegiis, seu legibus singularibus Romanorum compensare velit: quae,

ut Tacitus graviter advertit, *etsi aliquando in maleficos ex delicto, saepius tamen ex dissensione ordinum, et apiscendi illicitos honores, aut pellendi claros viros, aliaque ob prava per vim latae sunt*. Sed id me vetat, hanc compensationis conditionem accipere: quia privilegia ab aliis contemni nedum poterant, sed debebant: nam in exemplum non trahebantur: at nostrae minutae leges in consequentiam producuntur. His, quae enumeravimus commodis quidem fruimur: incommoda nondum vitavimus. Nam Accursius, et qui acutissimi homines, et solertissimi aequitatis indagatores eum secuti sunt, leges Romanas pro nostris temporibus sapientissime sunt quidem /97^p/ interpretati: nam ex minutissimis, et omni nostrae rei privatae inutilissimis legibus, quaedam iusti genera in respondendo, et iudicando apprime necessaria confecerunt; ut eorum, quae dicuntur *legum summae*, |122| generales de iure privato leges sapientissime conceptae videantur. Quare elogium et verum, et grave ab Hugone Grotio meruerunt: *ut saepe optimi sint condendi iuris authores, etiam tunc; cum mali sunt interpretes*. Sed hoc Decemvirorum dissimiles, quod illi Graecorum leges ad Romanam Rempublicam praecipue; Accursiani Romanas ad nostras res privadas accommodarunt. Praeterea cum iidem in legum commentariis iterum innumeras factorum species confingant; Iurisprudentiam iterum in minutae diligentiae, quae diximus, mala coniiciunt. Extitit deinde in Italia Andreas Alciatus, /98/ quem deinde Galli summa cum laude sectati sunt; qui, sicut antiquae Iurisconsultorum sectae ab ipsis Authoribus habuere vocabula; ii itidem Alciatiani appellari deberent; et latinae, graecaeque linguae peritia, historiarumque Romanarum eruditione suam Romano Iuri luculentiam restituerunt. At ii potius leges Romanis suas reddiderunt; quam ad nos nostris rebuspublicis aptas apportaverunt. Quare in hac ipsa sua de iure privato prudentia, ut de privatis nostri temporis controversiis respondeant, vel decident; Accursianos evolvunt, et ab iis aequi argumenta mutantur. Igitur quando leges pro Reipublicae institutis condere, et interpretari necesse est; principio Regni constitutionem, seu *legem* illam *Regiam*, quae lata quidem non est, sed cum Romano Principatu nata, spectari, et doctrinam de Republica Monarchica /99^p/ optime Iurisprudentem tenere oportet. Deinde omnia pro Regni natura ad *civilem ordinare aequitatem*, quae Italis *giusta ragione di Stato* appellatur; |124| et unis rerumpublicarum, prudentibus gnara: quae et ipsa aequitas naturalis, et quidem amplior est; utpote quam non privata utilitas, sed commune bonum suadeat: sed quia id nec praesens, nec peculiare est; vulgus qui non videt, nisi ante pedes posita, et particularium duntaxat intelligens, ignorat. Ad haec statuat, ea aequitatis civilis consilia optima esse, quae aequitatem naturalem quoque prae se ferant: his ilia proxima, quae etsi, uti a Iustiniano usucapio dicitur, *impia praesidia* videantur; tamen privato damno utilitatem publicam longe afferant ampliorem: postrema esse, quae et civibus bono sint, neque Reipublicae obsint. Nam quae civibus /100/ prosunt, Reipublicae nocent, aequitatis naturalis non civilis consilia sunt: quae vero et cives, et Rempublicam damno afficiunt, non consilia Principatus, sed *dominationis flagitia* dicuntur, quibus mali Principes ius, fasque proculcant: et prius Regnum, tandem seipsos perdunt. Denique Principatus Romani originem, stabilimen, formam, auctum, statum, interitum contempletur, et ea

omnia cum nostri temporis Regno componat; ut, an eadem publicae utilitates consequantur, dispiciat. Tum quamque definitionem ad Regni vim, et naturam referat; et cuiusque Romani iuris publicam aliquam causam, quae necessario omnibus subest, vestiget; et quae iura privata ex causa condita sunt, quae nostro Regno prosit, producat; quae non obsit, permittat; quae noceat, coarctet. Quid est iustitia? constans /101/ communis utilitatis cura. Quid Iurisprudentia? Optimi Regni notitia. Quid ius? Ars tuendae publicae utilitatis. Quid ius, sive iustum? Utile. |126| Quid ius naturale? Utile cuiusque. Quid ius gentium? Utile nationum. Quid ius civile? Utile Civitatis. Qui fontes iuris? Et cur ius naturae natum? Ut homo quoquo modo vivat. Cur ius gentium introductum? Ut homo tuto, et facile vivat. Cur ius civile constitutum? Ut homo feliciter, beateque vivat. Quae summa lex, quam semper in aliis interpretandis sequi debemus? Regni amplitudo, Principis salus, gloria utriusque. Cur leges Furia Caninia, Aelia abrogatae? Cur sublatum ius latinae, et dedititiae libertatis? Cur omnes manumissi liberti Romani facti? Ut Romani ingenui obsequio Principis firmarentur. Cur Dominorum saevitia in servos coërcita? Ut ne porro /102/ foris erumpant, et audeant Principis potentiam attentare. Cur peculia filiisfamilias patrimonii iure permissa? Ut mulcta quoque a delinquendo deterreantur. Cur legitimationes institutae? Ut Patriciorum ferocia mansuesceret. Cur dominium ex iure Quiritium, et ius bonorum; usucapio in Italia, et longi temporis possessio in Provinciis olim distincta, nunc confusa? Cur omnes Imperio Romano subiecti Civitate Romana donati? An quo sanctius fieret arcanum, posse a Provinciis Imperatorem Romanum eligi? An, quod verius, ut omnium aequè interesset, Imperium Romanum stare? Cur donationes insinuandae? Ne quis largitionibus turbida agitet. |128| Cur aucta militum privilegia? Quo studeant magis potestati Principis. Cur fideicommissorum pudor abiit in iuris necessitatem? Ut socii Populi Romani /103^p/, successionibus Romanorum antea prohibiti, Romano Principe laetarentur. Cur adgnatorum, et cognatorum in successionibus sublata discrimina? Ne qui antiqua, et perpetua potentiae, opumque laude ferocirent. Cur poenae exasperatae? Quia, cum Princeps mortalis sit, acriori leges custodia indigent. Haec ego innatantia animadverti, ut huius Iurisprudentiae usus, et commoda digitum ostendens demonstrarem: et ne per exempla utilitates huius rationis singulas explicem, quod nostrae Dissertationis institutum non patitur; per transennam, ut aiunt, indicaverim cunctas. Videtis Iurisprudentiam rigidam crescentis Reipublicae; mitem, et laxam decrescentis Imperii fuisse. Haec enim principio consilium fuit, quo Principatus Romanus invalesceret: deinde remedium, ut labascens consisteret: tandem /104/ malum, quo rueret. Nam sublato adgnatorum, cognatorumque discrimine, et iure gentilitatis extincto; e familiis patriciis et res effugit, et nomen evanuit, et virtus est resoluta. Tot in servos beneficiis collatis, ingenuus Romanorum sanguis sensim labefactatus, tandem corruptus est. Omnibus Imperio Romano subiectis Civitate Romana donatis, amor in patriam, et studium Romani nominis in civibus indigenis extincta sunt. Iure privato tantopere promotum, cives nihil ius esse deinde putarunt, nisi suam ipsorum utilitatem; nec ultra publici commodi studiosi.

[130] Romanorum, et Provinciarum iure confuso, Provinciae in propria Regna, iam ante quam re ipsa invaderentur, abiere: et dissoluto tandem illo nexu, quo maxime Romanum Imperium auctum est; ut socii Populi Romani solam fidei laudem, Romanus autem /105/ Populus, et nominis gloriam, et Imperii vim haberet; Romana Monarchia sensim debilitata, tandem distracta, et deleta est. Ita ut haec laxior Iurisprudencia et eloquentiae, et potentiae Romanae corruptae fuerit causa potissima. Quare Princeps, si Regnum augeri velit, leges Romanas ex doctrina civili iubeat interpretari: et Iudices ex ea lites iudicent: atque optimorum arte illa Oratorum, qua semper curant, ut possint; semper ac possunt, praestant; ut privatis caussis publicam agglutinent; Iudices, inquam, in partem maxime adversam utantur: illi namque id faciunt, ut privatum ius vincat publicum: at ipsi faciant, ut publicum vincat privatum. Ita namque cum maximo Reipublicae bono philosophia iuris, nempe doctrina civilis, iterum cum Iurisprudencia coniungetur: maior et gravitas, et sanctitas legum /106/ erit: eloquentia regno accommodata florebit: quae quantum publicum ius privato dignitate, amplitudine, et gravitate praestat; tantum eloquentiae, quae nunc in usu est, antecellet. Nam Oratores, quo caussas obtineant, in eo totos fore necesse est, ut eas iure publico probatas esse confirmet: et ita spectati in doctrina civili, politici ad ipsam Rempublicam gubernandam accedent. Scio equidem in nostro *Sacro Consilio Neapolitano* saepe lites contra Romanas leges, *EX CERTIS CAUSSIS*, ut eleganter habent in formulis, iudicari: [132] et in summo Regni Senatu aequum civile naturali saepe in decernendo praeferrari: sed id fit peculiari prudentissimorum sapientia Oratorum, et Iudicum; qui sane immortales non sunt. At si id ex instituto Regni fiat, cum summa Reipublicae utilitate perenne erit. Atque haec de Iurisprudencia in artem /107/ redacta, aliisque eius generis mihi in proposito argumento dicenda visa sunt.

XII

De Optimis Artificum exemplis.

Quae incommoda gignant. Ut superantur incommoda ab optimis artificum exemplis obiecta.

Optimorum autem copia exemplorum potissimum videtur esse studiorum, quae imitatione constant, adiumentum. Neque enim, inquit, esset Virgilius, nisi ante fuisset Homerus; neque apud nostras Torquatus, nisi ante Virgilius. Et vulgo ferunt; facile inventis addere. Sed altrinsecus et id maximum est commodum, inventionum Praerogativa: et Iurisconsulti in definitionibus habent: occupantium conditionem esse meliorem. Nam quid aliud est, quod quamplurimis in rebus earum Inventores et tempore, et dignitate primi, atque adeo saepe soli extiterunt? Quid si optima artificum exempla dixerim, obesse potius, quam prodesse omni eius generis studiorum rationi? Mirum fortasse: sed certe verum. Nam qui /108/ optima nobis artium reliquerunt exempla, nullum exemplar ipsi antea, nisi naturam optimam habuerunt. Qui vero optima

opificum, ut pictorum, exemplaria sibi imitanda proponunt; meliora efficere nequeunt: nam quantum |134| in natura boni erat, a prioribus in suo cuiusque genere exhaustum est; alioqui non essent optimi: aequare, tantundem; cum nec phantasiae vim, nec spirituum mobilitatem, et copiam, neque nervorum structuram, quibus a cerebro ad manum ferantur, neque tantundem exercitationis, unde eandem facilitatem habeant. Cum igitur nec superare, nec aequare possint; necesse est, ut in deterius vergant. Quod sane verum agnovit, et professus est *Titianus*: qui, dum *Venetis* pingeret, a Francisco Varga, a Carolo V Imperatore ad eam Rempubicam Legato interrogatus: *cur tam pingui pingendi genere delectaretur /109^P/, ut eius penicilli scopae ferme viderentur*: respondit: *quemque in arte, quam profitetur, aliquam excellentiae laudem spectare oportere: et illam imitatorum mediocri minorem esse. Itaque, quando Bonarota, et Urbinas, ille grandi, hic tenui picturae genere summam quisque occuparunt; se ab iis longe aliam iniisse viam, qua sibi aliquam nominis celebritatem compararet*. Atque inde illud ego suspicor factum, quod, cum Hercules Pharnesianus, aliaque optima antiquorum opera Sculptorum, non item Ialysus Protogenis, nec Apellis Venus ad nos pervenerint; in Sculptura multum desideretur; Pictura ad summum usque perducta est. Quod si haec non ita se habent, ut dixi; quid est, quod apud Graecos, Latinos, ac nostros (ut taceam de Historica, et Oratoria, quae ad rerumpublicarum momenta convertuntur) in /110^P/ re Poëtica eadem lingua, religione, et studiorum ratione vigente, optimis minores fere semper successerint? Quamobrem optima artium exemplaria prorsus deleri necesse esset, ut optimos auctores haberemus. Sed quando id barbarum, et nefarium est; et paucis datum ad summa eniti; ea minoribus ingeniis servantur: qui vero beatissima indole praediti sunt, ea aspectu amittant suo, ut optimam naturam cum optimis imitari contendant. |136|

XIII

De Typis literaris.

Quae afferant incommoda. Ut vincuntur, quae Typi afferunt incommoda.

Typi autem non dubium est, quin nostrae studiorum Rationi magno sint adiumento: eorum enim beneficio iam illa declinavimus, quae antiqui perferebant, incommoda; ut ingenti aere, longisque itineribus manuscriptos codices perquirent, exquirentque; et tamen saepe iis eorum copia non fiebat; quod domini invidiosa illa frui laude vellent, ut apud ipsos unos autographa /111^P/ asservarentur. Iam ingenti copia, et varietate, ubique locorum, non Ptolemaeis Regibus tantum, sed cuivis privato homini, commodis precii dictis, prostant. Sed vereor, ne abundantia, et vilitate nimia, ut fieri solet, minus simus industrii: neve convivas imitemur, qui in lautis, opiparisque coenis cibos suetos, et boni succi amoveri iubent; et excuratis, ac minus utilibus se ingurgitant. At vero quum libri manu scribebantur, librarii, ut operae precium facerent, Auctores constantis famae exscribebant: eosque saepe cum caro venderent, studiosi sua ipsorum manu exscribere adigebantur: quo exercitationis genere mirum quan-

tum proficitur! Quia rectius meditatur, quod scribimus: atque adeo, quod nec perturbate, neque raptim, neque intercisim, sed placide, et perpetuo ordine scribimus. Ita namque non perfunctoria /112^P/ notitia, sed longa nobis consuetudo cum ipsis Authoribus intercedit: et per eam in ipsos puros putos transformamur. Atque hac de caussa pravi Authores scriptura frigebant: boni vero tanta cum utilitate celebrabantur. Nam magis argute, quam vere illud a *Verulamio* dicitur: barbarorum inundatione, graves Scriptores pessundatos; leves innatasse. [138] Etenim in omni doctrinae genere principes ad nos, optimique, Scripturae beneficio, pervenerunt: et si unus, et item alter exciderit, id fortunae imputandum. At mea quidem memoria, necdum etiam senex haec scribo, Scriptores vivos hac frui laude vidi, ut eorum opera duodecim, et fortasse plus eo typis mandata sint: nunc vero non tantum contemni, sed sperni quoque: alios diu incultos, et desolatos, tandem, aliqua ex obliquo occasione data, nunc a doctissimo /113^P/ quoque celebrari. Quin eruditissimos viros memini, quaedam literarum prorsus damnare studia: nunc, mutato iudicio, in iisdem totos versari video. Eius rei multae sunt caussae. Nam suus cuique aetati genius est: novitas, ut pulchritudo, commendat vicia, quae, exoleta aetate, insignia fiunt: Scriptores, qui repraesentatum studiorum fructum capere volunt, stylum temporis servant: et literae suas habent partes, obsequia, simultates: ac in literaria quoque Republica sunt, qui sua callent arcana potentiae: et adolescentes quo magis modesti, ac ingenui, eo magis creduli, et gravibus doctrina viris obsequentes. Quare lectionem cum saeculorum iudicio instituamus: et nostram studiorum rationem sub quadam regamus tutela: legamus antiquos prius: nam ii et fidei, et industriae, et autoritatis sunt iam spectatae: /114^P/ atque ipsimet nobis sint normae, quos porro ex recentioribus praelegamus.

XIV

*De Universitatibus Studiorum.**Quae incommoda pariant Universitates Studiorum. Ut ea incommoda castigantur.*

Quod reliquum erat de Universitatibus studiorum, mirum sane videatur, cur antiqui corporibus, ut ita dicam, [140] studiorum Universitates fundarint, thermas, et campum; ubi adolescentes cursu, saltu, pugilatu, pali iactu, disci, pilaeque ludo, natatione, et balneis robusti, agilesque fierent: nec ullam, quibus animos excolerent, firmarentque, instituere cogitarunt? Si de Graecis sermo sit, id in caussa fuit: quia unus Philosophus absolutissima studiorum Universitas erat. Graeci namque sua utebantur lingua; et ea sane, quae propagines tam beatas habebat, ut non solum ad omnia in medio civilis vitae posita, sed abditissima scientiarum, et artium elegantissimis vocabulis significanda aequa Venere, et felicitate perducerent. Leges autem /115^P/ ipsi magis aliis nationibus dono dare, quam ullas peregre accipere. Quibus rebus tantum caeteris se gentibus praestare existimabant; ut illa fastus plena interrogatione uterentur:

Graecus es, an barbarus? quasi omnium orbis terrarum gentium ipsi dimidiam, et meliorem partem valerent. Cumque haec ita essent; et praeterea unam philosophiam, omnium scientiarum, et artium parentem, obstetricem, alumnam excolerent; et de ea non tam aliorum autoritatibus, quam ipsis rerum argumentis dissererent; commode unusquisque Philosophus res divinas, atque humanas omnes sibi subiiciebat: atque ab eo uno auditores, quicquid in Republica sciri oportebat, perdiscebant. Romani autem, quamquam lingua praediti, quae externas haberet origines; eas tamen tam superbe fastidiebant, ut vocabulorum, /116/

Quae graeco fonte cadunt, parve detorta,

quasvis leves, falsas, ineptas, quam externas historias narrare mallent. Et quamquam leges bona ex parte a Graecis |142| accepissent; quia tamen ad suae Reipublicae formam sapientissime accommodarunt; eo pacto proprias effecerunt. Effectu itaque Romani, quod ad linguam, et leges attinet, Graecis exaequabantur. Sed hoc Graecis minus Universitatibus egebant, quia in una Iurisprudencia Sapientiam, ut diximus, collocarunt: eamque ipsam usu Reipublicae edocebantur: et Patricii, ut potentiae arcanum occultabant. Quare tantum abest, ut Romanis ulla studiorum Universitate opus esset; ut nullam prorsus fundari interesset. At verso in principatum statu, quia Romanorum Principum interfuit, Iurisprudentiae mysteria vulgari; et Scriptorum multitudine /117^p/, sectarum divisione, opinionum varietate eius doctrina amplior facta est; ad eam denique profitendam Academiae Romae, Constantinopoli, ac Beryti fundatae sunt. Quanto igitur magis Universitatum nos indigi, quibus Sacri Libri, et cum iis Orientales linguae, Canones Conciliorum, quae in aliis, atque aliis Asiae, Europae, Africaeque nationibus, et urbibus ab Apostolis ad nos usque sunt habita; Romanorum, Langobardorumque leges, de Feudis Consuetudines, doctrinae Graecae, Latinae, Arabicae in nostrarum usus rerumpublicarum importatae sunt pernoscendae. Ad haec addas librorum menda, librorum plagia, et imposturas, alienae manus irreptiones: quibus legitimos Authorum partus vix agnoscimus, vix germanos sensus assequimur. Ita ut cum, quod nos scire oportet, tot libris contineatur /118^p/, quorum linguae intermortuae, respublicae deletae, mores ignorati, codices corrupti; una quaevis ars, scientiaque adeo difficilis facta est, ut vix singuli, ad singulas profitendas sufficiant. Itaque studiorum Universitates nobis institutae sunt, et omni disciplinarum genere instructae, in quibus alii alias doctrinas, suae quisque scientissimus, tradunt. |144| Sed huic commodo illud incommodum obiicitur; quod artes, scientiaeque, quas sola Philosophia uno tamquam spiritu continebat; hodie divisae, et distractae sunt. Antiquitus ita constabant Philosophi, ut non solum mores suae cuiusque doctrinae convenientes, sed ipsum disserendi genus accommodatum haberent. Socrates, quia nihil se scire profitebatur, nihil quicquam ipse afferebat in medium, sed minutis interrogationibus, se a Sophistis velle discere simulabat /119^p/: quibus datis suas conficiebat inductiones. Stoici, quibus mentem veri regulam, et sapientem nihil opinari placebat;

ipsi indubie vera pro suo iure sumebant: et ea per vera secunda, tamquam per annulos ad dubia usque catenabant: et sorite, suo telo utebantur. Aristoteles, qui et sensu, et mente verum diiudicari volebat, syllogismo utebatur: quo communiter vera dabat, ut in specie dubia sibi certa redderentur. Epicurus vero, qui sensibus notionem veri demandabat: nec dabat quicquam, nec accipiebat ab adversariis; sed res nuda, et simplici oratione explicabat. Hodie autem Auditores forte ducti ab Aristotelico in dissertatrice, ab Epicureo in physica, a Carthesiano in metaphysica eruditur: a Galenico discit medicinae theoriam, a Chémico praxim: ab Accursiano Iurisprudentiae institutiones, a Fabrista Pandectarum /120^p/, ab Alciatiano Codicis libros praelegit. Et ita incondita, ac saepe perversa eorum institutio est; ut quamquam partibus doctissimi sint; in summa tamen, qui sapientiae flos esset, non constant. Quare, ut id vitetur incommodum, vellem, ut Universitatum Antecessores unum omnium disciplinarum systema ad Religionem, et Rempublicam accommodatum componerent, quod doctrinam usquequaque conformem obtineret; idque ex publico instituto profiterentur. |146|

XV

Dissertationis Conclusio.

Atque haec habui, quae de nostrae studiorum Rationis cum Antiqua comparatae commodis, incommodisque dissererem, ut nostra antiqua rector, meliorque usquequaque esse possit. Quae meditata si vera erunt, iam meae fructum vitae omnem intercepto: qua semper studui; ut pro mea tenuissimi hominis virili parte humanam societatem adiuverem /121^p/: sin falsa, aut vana arguantur; honestum certe votum, et magnanimus conatus veniam promeruerint. Sed quis dixerit: magna subire pericula quem necesse est, magnanimitati ducitur; quem non oportet, temeritati. Quid tua, inquiet, eiusmodi argumenta, quae omnia sapiunt, disserenda suscipere? Nihil mea Iohannis Baptistae a Vico; at mea multum eloquentiae Professoris: quando sapientissimi Majores nostri, qui hanc studiorum Universitatem fundarunt, Eloquentiae Professorem omnes scientias, artesque doctum esse oportere, satis suo instituto significarunt; ut is anniversaria Oratione studiosam Iuventutem ad omnia scientiarum, et artium genera capessenda exhortaretur. Nec temere ter maximus ille vir *Franciscus Verulamius* illud *Jacobo Angliae Regi* dat de ordinanda studiorum Universitate consilium /122^p/; ut adolescentes, non omni doctrinarum orbe circumacti, ab Eloquentiae studiis prohibeantur. Nam quid aliud est Eloquentia, nisi sapientia, quae ornate, copioseque, et ad sensum communem accommodate loquatur? Igitur ad quem Professorem auditores, nisi omnes scientias, artesque docti accedere non possunt; is ex sui vi muneris ignorabit? Et qui adolescentes ad omnia disciplinarum |148| genera exhortari debet; earum commoda, ut sequantur; incommoda, ut vitent, disserere non decet? Quare qui pro dignitate hoc gravissimum, et quod sentio meis humeris longe maius, sustinent onus,

mihi C. Cilnii Maecenatis, Crispique Sallustii, aliorumque deinceps, qui *equites illustres* dicti sunt, similes esse videntur: qui quamquam censum Senatorio longe ampliorem haberent; in equestri tamen ordine modestia consistere voluerunt /123^P/. Igitur pro meo Eloquentiae Professoris jure, nedum officio, hoc tractandum sumpsi argumentum: neque ad id ulla alios obtrectandi, vel me ostentandi prava abduxit libido. Etenim, ut *Aequanime Lector*, vidisti, ubi incommoda censui, Authores praecidi: et sicubi eos appellare necesse fuerit, eos non sine summa honoris significatione, uti et me homuncionem, et illos tales, tantosque viros decuit, nominavi. Ipsa autem incommoda, per sedulitatem quanto potui majorem, attenuata modestissime exposui. Nam ab ineunte pueritia eam mihi legem, quam imbecillitas humano generi sanxit, irrogavi; uti alios mea vellem, ita aliena me peccata aequi bonique consulere: maxime ubi alii innumera, et maxima recte fecerint; et in minimis prave pauca: ego in nugis innumera fortasse peccaverim. Me vero /124^P/ in hac Dissertatione nihil omnino iactavi: idque adeo cavi sedulo, ut quamquam ea speciosum *Titulum* prae se ferre posset; *De Recentiori, et Antiqua Studiorum Ratione Conciliata*; nihilominus maxime vulgarem concepi: nam

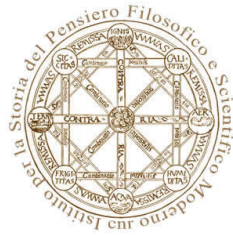
Non fumum ex fulgore, sed ex fumo dare lucem

velim. |150| Mea autem circa id argumentum excogitata nullis magnificis ornavi verbis: ne injuriam facere viderer tibi, *Erudite Lector*, qui tuo iudicio duceris: et ius esse tuum intelligis, de Scriptore in alterutram partem iudicare. Sed nonne replicaverit, id gloriosi est, quod dixerim, me novam rem in literarum Republicam apportare? Minime vero: nam novitas proprium laudis argumentum non est: ridicula enim, et monstra novitate censentur. Illud vero laude dignum, recte nova dixisse: quod /125/ ego tibi, *Lector*, communique eruditorum iudicio virorum permitto: a quibus profiteor, me nunquam esse dissensurum. Nam id in omni vita unum maxime formidavi; ne ego solus saperem: quae res plenissima discriminis semper mihi visa est; ne aut Deus fierem, aut stultus. Sed idem obiecerit, me satis rebus ipsis ostentasse magnificum, qui omnia sapientiae studia mihi subiecerim: et de iis, tamquam in omnibus versatissimus, iudicia rotundo ore protulerim. Sed qui id obiicit, quae haec sint iudicia, quaeso, animadvertat: nempe, ut doctrina alia alii prosit, vel obsit; et qua ratione obesse non possit: quod iudiciorum genus, nisi qui

*horum ... nihil egregie, praeter caetera
... et tamen omnia haec mediocriter*

studuerit, nemo recte praeterea proferre potest. Nam ita comparatum /126^P/ animadvertimus, ut qui in uno doctrinae genere omnem adiunxerit animum, omnemque vitam collocarit; eam artem scientiamque caeteris praestare omnibus, et cuique rei optimam esse existimet; et in quosvis alienissimos usus traducat: nostrae forsitan imbecillitate naturae, |152| qua ex nobis, nostrisque rebus delicias facimus. Quare ne falsa iudicia protulerim, si de omnibus, de

Eloquentia vereor maxime; quia profiteor. Haec dixi ad obtinendam mei muneris, morumque meorum dignitatem. Si quis vero ipsis rerum momentis res ipsas reprehendat; gratias ei habuero maximas, si me ab aliquo errore deduxerit; aequae tantas, vel si voluerit.

Giambattista Vico

– De nostri temporis studiorum ratione

Citation Standard ISO 690-2

VICO, Giambattista. De nostri temporis studiorum ratione. Edizione elettronica a cura di L. Pica Ciamarra. *Laboratorio dell'ISPF* [online]. 2012, vol. IX, 1/2. Available from Internet: http://www.ispf-lab.cnr.it/2012_1-2_101.pdf. ISSN 1824-9817.

On-line on: 14.11.2012

ENGLISH ABSTRACT

Electronic text edition of Giambattista Vico, *De nostri temporis studiorum ratione*, in Latin. It includes the page numbers of the original edition of 1709, available (as image version) among the online resources of the ISPF web portal www.giambattistavico.it.

ENGLISH KEYWORDS

G. Vico, De nostri temporis studiorum ratione, Electronic Text

ABSTRACT IN ITALIANO

Edizione elettronica in modo testo di Giambattista Vico, *De nostri temporis studiorum ratione*, in lingua latina. Include l'indicazione dell'impaginazione dell'edizione originale 1709, disponibile, in modo immagine, anche tra le risorse online del portale ISPF www.giambattistavico.it.

PAROLE CHIAVE IN ITALIANO

G. Vico, De nostri temporis studiorum ratione, Edizione elettronica

Questa pubblicazione rientra nel progetto “Biblioteca vichiana” cofinanziato dalla Unione Europea POR CAMPANIA FESR 2007/2013 Asse 1 - Obiettivo 1.10 “La cultura come risorsa” www.porfesr.regione.campania.it